

Kandiye Haini: Andreas Barotsis *

Ανδρέας Μπαρότσης ο Προδότης του Μεγάλου Κάστρου

*Nikos STAVRINIDIS***

*çev. Ünsal BAŞAK****

*Betül METSO*****

*Neslihan MÜMİN******

Bu çalışma, ekte yer verilen hain Andreas Barotsis ile ilgili Kandiye Türk Arşivi belgeleri ile hazırlanmıştır. Kandiye kuşatması sırasında meydana gelen ihanetler ve Barotsis'in ihanetiyle ilgili olaylar büyük ölçüde bilinmediğinden, bu konuya ilişkin dağınık halde bulunan kaynak ve yardımcı yayınlardaki bilgileri bir araya getirmeyi ve aşağıda yayımlanan Kandiye Türk Arşivi belgelerinden ortaya çıkan yeni bilgilerle bunları tamamlamayı yararlı gördüm. Elbette sadece Barotsis'in ve diğer ikinci dereceden hainlerin ihaneti şehrin düşüşüne neden olmadı, ancak bu ihanetler şehrin düşmesinde tartışmasız önemli bir rol oynadı. İhanetler, düşman saldırısını savunma hattının daha zayıf noktalarına yönlendirerek kalenin düşmesini hızlandırdı.

* Metinde “Büyük Kale, Iraklion, Kastro” olarak geçip, Kandiye’yi ifade eden yer adları tek bir isimle “Kandiye” olarak verilmiştir.

** Nikos Stavrínidis, 19. yüzyılın sonlarında İzmir Karaburun’da doğdu. İzmir Fransız-Rum Okulu ve İngiliz Baxter Okulu’nda eğitim aldı. Türkçe de dahil olmak üzere birçok dili bilmekteydi. 1922 senesinde Atina’ya, ardından Girit’e yerleşti. 1930’lardan itibaren Girit’teki Osmanlı arşivleri üzerine çalışmaya başladı. Özellikle Rum cemaatine ait kadı sicillerini inceledi, çeviriler yaptı ve kataloglar oluşturdu. II. Dünya Savaşı sırasında arşivler büyük zarar görse de çalışmalarını sürdürdü. Girit’in Osmanlı dönemine dair belgelerini derleyen önemli bir araştırmacı olarak tanındı. Daha ayrıntılı bilgi için bk. Nuri Adıyeke, “Stavrínidis ve Girit’teki Osmanlı Kadı Sicilleri”, Kebikeç, 17/2024.

*** Ünsal Başak, Dr. Öğretim Üyesi, Milli Savunma Üniversitesi. E-posta: unsal1538[at]gmail.com, ORCID: 0000-0001-6845-973X

**** Betül Metso, Öğretim Görevlisi, Milli Savunma Üniversitesi. E-posta: betoulmetso[at]outlook.com, ORCID: 0009-0002-1837-6594.

***** Neslihan Mümin, Öğretim Görevlisi, Milli Savunma Üniversitesi. E-posta: neslihanmumin[at]hotmail.com, ORCID: 0009-0005-3538-5937.

Geliş Tarihi/Received: 07.04.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 27.06.2025

Bu çalışma ile amacımız, Girit'teki ihanetler konusunda yapılacak daha kapsamlı çalışmaları kolaylaştıracak bir temel oluşturmaktadır. Şimdiye kadar bu konuyla özel olarak ilgilenmiş tek kişi Venedikli Dr. Pavanello'dur. Onun çalışmasını bu araştırmada yoğun bir şekilde kullandım. Pavanello'nun bu çalışması özellikle ilginçtir; çünkü birçok bilgiyi doğrudan Venedik Cumhuriyeti'nin arşivlerinden alarak kullanmıştır.

Girit Savaşı sırasında her iki tarafın da saflarında birçok ihanet vakası bildirilmiştir. Bu kadar uzun bir mücadelede -ki bu mücadelede Venedik çoğunlukla paralı askerleri ve yabancı destek güçlerini kullanırken, Türkler ise kötü şöhretli yeniçeri ordusunu kullanmıştır. Bu nedenle her iki tarafta da hainlerin ortaya çıkması doğaldır. Görüldüğü kadarıyla en sık karşılaşılan Venediklilerin ihanetleridir. Türklerle firar eden ve onlara sığınanlar her gün kaydedilmiştir¹. Venedikli Giuseppe Pavanello, bu durumdan kendi vatandaşlarının sorumluluğunu açıkça azaltmak amacıyla, iç ihanetlerin sorumluluğunu yerel nüfusa yüklemekte²; ancak herhangi bir somut vaka belirtmemektedir. Elbette yerel halk arasında hainlerin varlığı anlaşılabilir bir durumdu; zira bir yandan Venedikliler tarafından yüzyıllardır uygulanan baskı, diğer yandan ise Türklerin baştan itibaren kazandığı başarılar ve bu başarılarla kanıtlanan üstünlükleri dikkate alındığında, bu faktörlerin azımsanmayacak bir psikolojik etki yaratması doğaldı. Bununla birlikte, Giritli Yunanlıların Türklerle gönüllü iş birliği yaptığına dair neredeyse hiçbir örnek belirtilmemektedir. Kandiye Türk Arşivleri'nin 1645-1669 dönemine ait belgelerini titizlikle inceledim ve Türkler'e sığınma ile ilgili yalnızca bir vakaya rastladım: Andreas Miliotis ve kardeşi Frangias'ın vakası³.

¹ Wilhelm Bigge, *Der Kampf um Candia in den Jahren 1667-1669*, Berlin 1899, s. 203; Charles Gérin, *Le Pape Clément IX et l'expédition des Français à Candie en 1669*, Paris 1879, s. 10.

² “Kandiye... Venedik egemenliğinin ilk iki yüzyılının hemen hemen tamamı boyunca isyancıların ülkesi, hainlerin üreme alanı olmuştur: şimdi ihanet yeniden yükseliyordu;”

³ T.A.H (= Kandiye Türk Arşivi), kod. 1 (1657), s. 49. Andreas Miliotis'in Türklerle kaçışından sonraki ilginç rolüyle ilgili olarak (bkz. Psilakis, III, s. 61), T.A.H.'da birçok belge kurtarılmıştır. Bunlardan daha sonra bahsedeceğim.

Yerel Hristiyan nüfusun bu tutumu, onların içinde bulunduğu zorlayıcı koşullardan kaynaklanıyordu. Venediklilerle olan dini ortaklıkları ve yaklaşan İslam'ın Hristiyanlık için oluşturduğu belirgin tehlike; Giritlileri, savunmada olan efendilerine aktif olarak yardım etmeye daha fazla yönlendiriyordu.

Daha sonra, uzun süren mücadelenin sonucunun belirsiz hale geldiği dönemde, Girit'teki Yunanlılar aktif bir şekilde savaşa katılmaya cesaret edemediler; çünkü Venedikliler'in başarılı olması durumunda, en başından itibaren onların yanında yer almadıkları için Venedikliler tarafından hain olarak görüleceklerdi. Ele geçirilen bölgelerin halkı zaten Türk egemenliğini kabul etmişti. Diğer yandan, başarısızlık durumunda Türkler karşısında kendilerini tehlikeye atacaklardı⁴. Böylece, bir çekiçle-örs arasında kalmış olduklarından, daha çok çekimser bir tutum benimsediler.

Bu, elbette Venediklilere özveriyle yardım etmek isteyen Giritlilerle ilgili örneklerinin olmadığını göstermez⁵. Türklerin adaya çıktığı yıllardan itibaren, Kandiye Türk Arşivi belgelerinin de doğruladığı üzere, eşkiyalık yaşamına yönelen ve "hain" gruplarının çekirdeğini oluşturan küçük Giritli gruplar ortaya çıkmıştır⁶.

Genel olarak Girit Savaşı sırasında en önemli ihanetler, Venediklilerden ve onların paralı askerlerinden gelmiştir. Venedikliler arasındaki bu ihanet hareketinin nedeni, hemşehrileri Pavanello'nun da itiraf ettiği üzere, kıskançlık ve birbirlerine karşı duyulan küçümsemeydi. Felaket, Hanya kuşatması sırasında zirveye ulaştı. Alman yardımcı kuvvetler, Slav paralı askerleriyle aynı siperde birlikte savaşmak istemiyorlardı; aynı şekilde, Yunanlılar da İtalyanlarla birlikte savaşmayı reddediyordu. Her gün birbirinden nefret eden müttefikler arasında tartışmalar ve kanlı çatışmalar yaşanıyor. Maltalılar, Venediklilere tahammül edemiyorlardı, İspanyollar ise Fransızlara önemsiz asalet ve görgü kuralları meseleleri nedeniyle savunma görevi unutuluyordu⁷.

⁴ Marquis de Ville, s. 155; Andrea Valiero, *Storia Della Guearra di Candia*, c. I, Trieste 1856, s. 72; Le Comte Daru, *Histoire de la Republique de Venise*, VII, Bruxelles 1840, s. 42,51. Ayrıca "Hristianiki Kriti" B', s. 229, dipnot 1.

⁵ Marinos Zane Bounialis, *O Kritikos Polemos*, Trieste 1908, s. 505, 8. mısra; Marquis de Ville, s. 424, 445.

⁶ Kodeks 1, s. 33, 120; kodeks 4, s. 65.

⁷ Wilhelm Bigge, *Der Kampfum Candia in den Jahren 1667-1669*, s. 203, 204.

Aşağıda, Kandiye dışında gerçekleşen ihanetlerden örnekler veriyoruz. 1646'da Akrotiri yarımadasının Sternes köyü yakınındaki Monihisarının⁸ savunucusu, adamlarıyla birlikte Türklere sığındı ve onlara Girit kalelerinin planlarını teslim etti⁹. Kourinalis¹⁰ köyünün Venedikli yöneticisi İslamiyet'i benimsedi ve Suda garnizonu hakkında değerli bilgiler aktardı¹¹. 1647 yılında, Venedik'in¹² Himaralı paralı askerleri, Resmo'yu kuşatan Türklere Venediklilerin niyetleri hakkında bilgi verdiler. Bu şehrin Latin Piskoposu, Bounialis tarafından ihanetin öncüsü olarak anılmaktadır¹³. 1650 yılında, İstiye'nin Türklerden kurtarılması için Venediklilerin yaptığı girişim bir ihanet sonucu ortaya çıktı ve gönderilen Venedik birliği tam bir bozguna uğradı¹⁴. Bu ihanetin failinin milliyeti açıkça belirtilmese de onun bir Venedikli ve hatta yüksek rütbeli bir aristokrat olabileceği düşünülmektedir¹⁵.

1648 yılından itibaren, Gazi Hüseyin Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunun Kandiye'yi kuşatmaya başlamasıyla, Venedik birliklerindeki ihanet faaliyetleri yoğunlaştı. Bunlarla ilgili olarak şu bilgileri topladım: Kuşatmanın başladığı aynı yıl, kale büyük bir tehlike atlattı, çünkü Korona burcunun savunmasından sorumlu olan Venedikli bir subay, Türklerin sadece Korona'yı değil, aynı zamanda Martinengo burcunu da ele geçirmesini kolaylaştırdı¹⁶. Bu ihanet hareketinin

⁸ Pîrî Paşazâde Fahri Bey, *Târîh-i Feth-i Hanya*, s. 274; J. Von Hammer, *Gerchichte des Osmanischen Reiches Dritter Band*, Pesth 1840, s. 285.

⁹ Andrea Valiero, *Storia Della Guearra di Candia*, c. I, s. 74; Pîrî Paşazâde Fahri Bey, *Târîh-i Feth-i Hanya*, s. 275. Ayrıca Hollandalı isyancı Albay Boyer'in adını da kaydetmiştir. Bkz. J. Von Hammer, *Gerchichte des Osmanischen Reiches Dritter Band*, s. 286.

¹⁰ Apokorona'nın Kurnas köyünün.

¹¹ Pîrî Paşazâde Fahri Bey, *Târîh-i Feth-i Hanya*, s. 272.

¹² Marinos Zane Bounialis, *O Kritikos Polemos*, s. 215, 25-28. satırlar.

¹³ Marinos Zane Bounialis, *O Kritikos Polemos*, s. 219, 11-22. satırlar, s. 22, 17-20. satırlar ve s. 226, 17-18. satırlar.

¹⁴ Marquis de Ville, s. 29; Andrea Valiero, *Storia Della Guearra di Candia*, c. I, s. 204; Le Comte Daru, *Histoire de la Republique de Venise*, s. 64; Wilhelm Bigge, *Der Kampf um Candia in den Jahren 1667-1669*, s. 117.

¹⁵ Marinos Zane Bounialis, *O Kritikos Polemos*, s. 307, 1-24. mısralar. Bounialis'in üst sınıftan gelen hainleri eleştirme şekli karakteristiktir: "Kötü ve kibirli insanlar ne yapıyor bakın hem efendilerle duruyorlar hem kalplerini gömüyorlar"

¹⁶ Marinos Zane Bounialis, *O Kritikos Polemos*, s. 273, 25. mısralar, s. 274, 7-14. satır,

yoğunluğu, Bounialis'in şu dizeleri kaleme almasına neden oldu: "Hepsini sürgün edin ve ülkeden çıkarın, bir daha Hosay (Hüseyin?) Büyücüsü'nün sözlerini yaymasınlar"¹⁷.

Girit'teki askerî birliğin stratejik planları pek çok defa ihanet sonucu açığa çıktı. 1655 yılında Hanya'nın yeniden ele geçirilmesi düşüncesi ortaya çıktığında, Venediklilerin niyetlerini açığa çıkaran hainler keşfedildi¹⁸. Ertesi yıl, vatanına ihanet ettiği anlaşılan Locatello adında bir Venedikli suçlamaları reddederek sadakati konusunda yemin etmişti. Ayrıca, Gioseffo Jacutti adında bir Yahudi, Türklerle olan dostane ilişkilerini gizlemiyordu.

Girit'teki Venediklilerin savunması, özellikle İstanbul'daki Venedik Balyos'unun (elçiliğinin) etrafındakilerce yapılan ihanetlerle daha da zayıflatılıyordu¹⁹.

Türklerin savaşla ilgili teknik bilgisi, kendilerine savaşın yeni yöntemlerini öğreten ve ülkelerinin askerî sırlarını ifşa eden hainler sayesinde önemli ölçüde gelişti²⁰.

"Paralellerin" (yaklaşma hendekleri) ilk kez Kandiye kuşatmasında kullanılmasını, vatanından nefret eden bir Venedikli mühendis Türklere öğretti²¹. Türk top dökümhaneleri yabancılar

Marquis de Ville, s. 26; Ayrıca bkz. J. Von Hammer, *Gerchichte des Osmanischen Reiches Dritter Band*, s. 297; Le Comte Daru, *Histoire de la Republique de Venise*, s. 58. Korona burcu –adını şeklinden alır- bugün hala Tarım Bahçesi'nin güneybatı köşesinde kısmen korunmaktadır. Kandiye'nin eski Venedik haritalarında Opera Corona di Santa Maria veya sadece Corona Santa Maria olarak belirtilmektedir. Ayrıca bkz. E.E.K.S. A', s. 220. Martinengo burcu eskiden Yüksek Tabya (Yüksek Burç) olarak bilinen bugünkü Pigaidas'ın hemen üstündedir.

¹⁷ Aynı eser, s. 303, 23-24. satır (Xirouchakis yayınının metnini burada ve aşağıda da takip ediyorum).

¹⁸ Pavanello, aşağıdaki iki olay hakkında da bizi bilgilendirmektedir.

¹⁹ Pavanello, Venedik Balyos'larının müfettişlere sundukları raporlardan faydalananarak, bize İngiliz Büyükelçisi'nin doktoru ve bir süre Majestelerinin temsilcisi olan Gobato adındaki birinin İstanbul'daki tüccarlardan biri olan Jesurum ile birlikte Venedik'in çıkarlarını sistematik olarak baltaladığını bildiriyor.

²⁰ Pavanello'nun bahsettiği, İstirya'dan gelen ve 1657 yılında Türklere sığınan bir gemi inşa uzmanının, yetenekli bir zanaatkarın uzmanlığını düşmanın hizmetine sunmayı tercih ettiği bu özel durum tek örnek değildi.

²¹ Wilhelm Bigge, *Der Kampf um Candia in den Jahren 1667-1669*, s. 123; Pavanello:

tarafından yönetiliyordu²². Türk toplarının menzili, sığınan uzmanların talimatlarıyla iyileştirildi ve böylece artık şehrin merkezi bile vurulabiliyordu²³. Teknik ya da stratejik nitelikteki askerî sırlar, kuşatma yapanlara çeşitli yollarla iletiliyordu. Fransız Vertamont'un vakası bu ihanetlerde örnektir. O, Başkomutanın kendisine emanet edilen ve Konstantinopolis'teki Venedikli elçi Ballarino'ya gönderilen şifreli mektuplarını, Edirne'deki Sadrazam'ın temsilcisine teslim etti²⁴.

Teknisyenlerin ve diğer askerlerin Türklere sığınmaları, kuşatmanın son iki yılında sayıca artış göstermiştir. Pavanello, özellikle Portese Angelo, milislerin lideri Rossi Domenico ve Kandiye'den bir topçu olan Nicolo Tito'nun ihanet vakalarını kayda geçirmiştir²⁵.

Aynı dönemde, mühendis Barotsis'in ihaneti gerçekleşti; bunun kapsamı ve sonuçları, göreceğimiz gibi, çok daha ciddi oldu; çünkü bu ihanet, Türklerin stratejisinde köklü bir değişikliğe yol açtı. Ana

“Kandiya kuşatmasının son iki yılında, Batı'da ilk kez 1673'te Maestricht'ten önce Vauban tarafından kullanılan paralel hatlar kullanıldı.” J. Von Hammer, *Gerchichte des Osmanischen Reiches Dritter Band*, s. 627'de, Türk tünellerinin havalandırma ve aydınlatma sorununu çözdüğü iddiasıyla anılan Alman hain, büyük ihtimalle kuşatma altındaki Kandiye'den kaçan bir askerdir.

²² Muhtemelen Venedik ordugâhının gönüllüsü olan bir Fransız, Knossos yakınlarındaki bölgeyi yönetiyordu; burada günümüzde de yer adının Topanas (= Tophane, top dökümhanesi) olduğu bilinmektedir. Bkz. Werdmüller, s. 29; J. Von Hammer, *Gerchichte des Osmanischen Reiches Dritter Band*, s. 624, 626.

²³ Pavanello.

²⁴ Andrea Valiero, *Storia Della Guearra di Candia*, c.II, s. 119 ve J. Von Hammer, *Gerchichte des Osmanischen Reiches Dritter Band*, s. 490, (Fransız'ın adı burada). Birincisi, bu türden ihanetler ve kaçışlar, kuşatanların vaatlerinden kaynaklanıyordu. Bu vaatler, zengin ödüller ve kaçanlara iyi muamele yapılacağına dair Fransızca ve İtalyanca bildiriler şeklinde, oklar ve tüfeklerle şehre atılan bildirilerle duyuruluyordu. (Marquis de Ville, s. 305, 359).

²⁵ Muhtemelen Bouniali'nin (s. 466, 11-20. satırlar) bahsettiği: Topların sahibi, silahların ustası gitmiş ve o neden sizden nefret etti, size söylemeyeceğim. Ama sonra veziri buldu ve peşinden gitti. Vezire silahların nasıl kullanılacağını gösterdi ve cesaretiyle sayısız sanatı harmanladı.

İstanbul'daki Balyosların belgeleri (Archiviodi Stato-Senato Costantinopoli) daha sonra Kandiye'deki hainin faaliyetleri hakkında genel bilgiler sağladı: Molino 1670'te Portese ve Rossi hakkında şunları yazdı: “Kandiye'de tahkimat, bomba, mayın vb. işlerde çalışmış olan”, “(Porteliler) Kandiye'de yukarıda adı geçen Rossi'nin emrinde Porta yararına çok hizmet etmişlerdir”. Rossi, bombaların mükemmelleştirilmesiyle ilgileniyordu ve bombacı Tito'dan sonra Türklerin bundan sonraki askerî harekâtlarında onun vizyonunu izledi.

konumuzu oluşturan bu ihanete ilişkin kaynaklar ve yardımcı bilgiler şu detayları sağlamaktadır. Bounialis eserinde ihaneti şöyle yazmıştı:

Gece gündüz, çatışmanın ortasında, yüksek mertebeli, Venediklilerin asili olan kişi hazır bulunuyordu²⁶. Andreas Mousous²⁷, onunla konuşmaya gitti ve Dermatas'tan²⁸ ona şunu söyledi: "Türkler bizi yenemez, ne kıydan ne de iç denizden, ne Saint Spiritus'un (Kutsal Ruh) surlarından, ne de Kanthoni'nin²⁹ bulunduğu yerden, buraları burçtu."³⁰ Fakat kumluk alandan gelirlerse/yaklaşırlarsa, kaç top atarlarsa atsinlar, onlara karşı bir şey yapamam³¹. Bu iki yer sahildedir ve bu bilgi Türklerden gizli tutulmalıdır³². Ama bu sözler dışarıya sızdı ve hain Barotsis'in kalbine şeytan girdi, çünkü Şeytan onunla konuşmuştu

²⁶ Cattarin Cornaro (Bounialis'e göre Kateris), 1665 yılında Dalmaçya Genel Valisi olarak görev yaptı. Kuşatma altındaki Kandiye şehrine Haziran veya Temmuz 1668'de Saint André Montbrun'a eşlik eden bir General Vali olarak geldi (Marquis de Ville, s. 2, 18, 20 ve III Part, s. 178; Andrea Valiero, *Storia Della Guearra di Candia*, c. II, s. 278, 311, 312, 333. Ayrıca bkz. Wilhelm Bigge, *Der Kampf um Candia in den Jahren 1667-1669*, s. 157).

²⁷ Alexandre Montbrun Marquis de S. Andrè Marquis de Ville'i Başkomutan olarak kabul etti: Andrea Valiero, *Storia Della Guearra di Candia*, c. II, s. 311. Aynı şekilde Marquis de Ville, III Part, s. 176, 179. Ayrıca bkz. Wilhelm Bigge, *Der Kampf um Candia in den Jahren 1667-1669*, s. 127, 157; Le Comte Daru, *Histoire de la Republique de Venise*, s. 86.

²⁸ Aziz Ruh ve Saint Andrea kalelerinin bitişik olduğu Dermata Kapısı'nın (bugünkü Kum Kapı) yönünü ifade eder.

²⁹ Kalenin denize bakan kuzeybatı köşesi (cantone), karşısında ise yukarıda adı geçen iki burç bulunmaktadır.

³⁰ Bu, Priuli'nin Saint Andrea burcunun deniz uzantısının bittiği noktada inşa ettiği küçük kule veya kaleyi (torretta: Andrea Valiero, *Storia Della Guearra di Candia*, c. II, 307, petite tour Priuli veya sadece Priula: Marquis de Ville, III Part, s. 198, 202) ifade eder. Bkz. Gerola M.V.I.'nin Werdmüller haritası ve burada alıntılanan Bigge'in çiziminde (resim XV). Rocchione, Rocca (= kale) kelimesinden türemiştir.

³¹ Aşağıdaki beyitten, bu mısranın Sabionera burcunun bulunduğu bölgeyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. XVI. levhadaki Bigge'in çizimi ve Werdmüller'in haritası.

Γιὰ νὰ σιμώσουν = ἀνσιμώσουν ἃ ρίξουν [Yaklaşsınlar diye = 'Eğer yaklaşacak olurlarsa, ne atacaklarını (ateşleyeceklerini)]. Burada, savunan Venediklilerden bahsediliyor. Türk'e teslim olamayız. Cümledeki terimlerin tutarsızlığı, belki de Bounialis'in kendine özgü ifade tarzıyla açıklanabilir.

³² καὶ 'τόχαινε γιὰ νὰ τὸ πῇ = εἰθὲν ἀτὸ ἐλεγε. [ve bunu söylemiş oldu = keşke bunu söyleseydi];

*ve onunla bir şeyler paylaşmıştı*³³.

*Sahile yönelik bu sözleri gözleri şası olan bir kişi duydu ve dedi ki, “Ne olursa olsun, orayı koruyun, Türkler Kum sahiline veya Saint Andrea tarafına yaklaşmamalıdır çünkü o tarafta bir korumamız yok.” Ve dedi ki*³⁴, *“Venedikliler sadece o tarafı korusun, başka bir şey yapmasın,” Ama bunu duyanlardan biri de Barotsis’ti. Merhametsiz biriydi ve kararını vermişti. Hain bir Yahuda gibi davrandı ve geceleyin surdan dışarı çıktı, muhbir oldu. Sadrazamın yanına gitti. Ona duyduklarını ve müzakerede neler konuşulduğunu itiraf etti. Hain kişi, Barotsis soyundan geliyordu. Ona “asker” diyorlardı, fakat hiçbir zaman böyle bir insanın ortaya çıkıp Türklere sığınacağını ve duyduklarını onlara aktarıp Kandiye’ye ihanet ederek teslim edeceğini kendi yurttaşları düşünmezlerdi.*

Barotsis, Franklara inanmazdı, Roma’lı da değildi, vaftiz edilmişti, ama aslında bir Yahudi’ydi. Vezire, ülkede olan biteni anlatıyordu, Türklere başka bir yere saldırmalarına gerek olmadığını, sadece gösterdiği yeri ele geçirmeye çalışmaları gerektiğini söylüyordu.

*Türkler ona teşekkür etti ve geri dönmesini söylediler, yerleşmesi için yerler ve köyler bağışladılar. Bulunduğu yerde, kendisine bir lütf olarak bahşedilen, hayatı boyunca kalabileceği bir arazi verilmişti. Ama Türkler gerçekte onu sevmemekteydi, çünkü o kendi ülkesine ihanet etmişti. Ülkesinde, acaba bunu fark ediyor muydu, acaba nasıl sattığını düşünüyor muydu, yoksa hiç üzülüyor muydu? Ve kalbinde her zaman, Kandiye’nin onun yüzünden teslim edilmesine neden olan bu vicdansızlığın ağırlığını taşıyordu ve bu, onu ruhen mahkum ediyordu*³⁵.

³³ Doğru yazımı: ο,τιεῖχονε συντόχει (= ὁ,τιεῖχονσουομλήσει, εἶπει), bkz. Marinos Zane Bounialis, *O Kritikos Polemos*, s. 224, 9. mısra: Sonra bütün çektiği acılar ona boşuna geldi, s. 223, 2-3. mısralar: Fakat onlar ister istemez, “Girit’ten diyorlar” diye hemfikir oluyorlar.

³⁴ Bkz. dipnot 34.

³⁵ Marinos Zane Bounialis, *O Kritikos Polemos*, s. 475, mısra, 5-6., mısra, 13-26; 476; 477, mısra, 1-12.

Girit halk türküsü “*Issız Kale*”³⁶

—*Kale! Nerede senin kulelerin ve çan kulelerin, ve nerede senin yiğitlerin, güzel delikanlıların?*

—*Benim yiğitlerim, güzel delikanlılarım, kara toprakta yatıyor, örümcekle Hades’te (ölüler diyarında).*

Ne Türklerle bir kavgam var, ne de Hades’in ölüm meleğiyle bir düşmanlığım, sadece hain köpekle (Barotsis’i kastediliyor) bir kavgam ve düşmanlığım var çünkü bana onları teslim eden oydu.

T.A.H. (Kandiye Türk Arşivi) Belgelerinde Andrea Barotsis

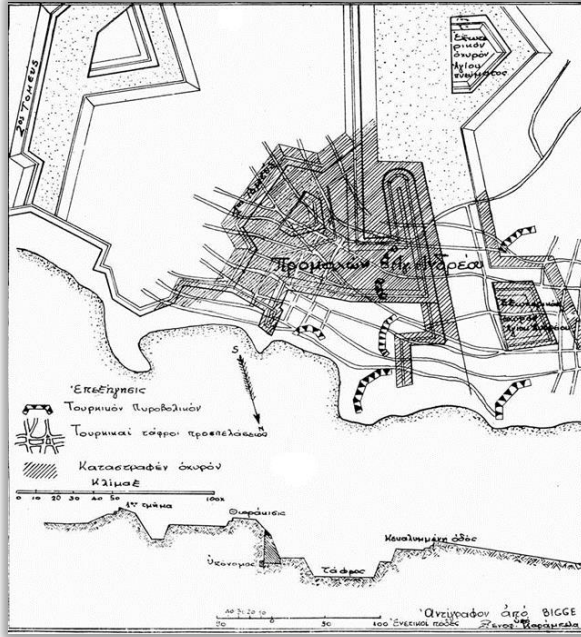
Türk arşivlerinde Barotsis'in yaptığı ihanete karşılık (Türlere hizmetlerinden dolayı) ona verilen ödülleri ilgili bilgiler vardır.

Hammer:³⁷

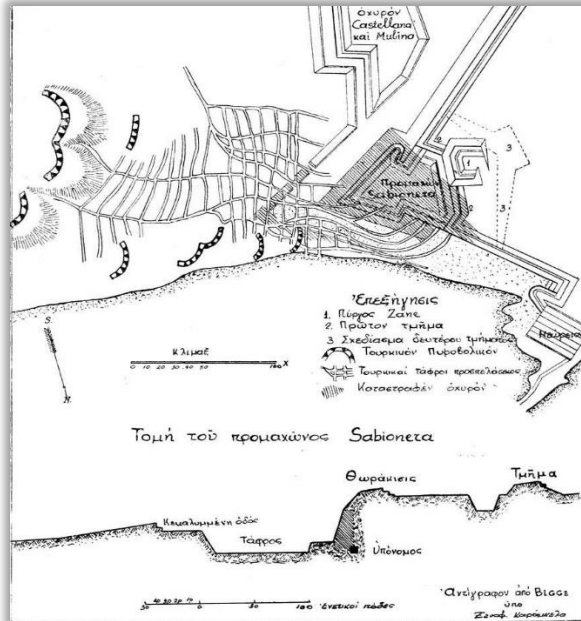
Sadrazama, firariler tarafından, surların denize bakan iki ucuna engel yapılması halinde, asker ve erzak taşıyan gemilerin girişinin son derece zorlaşacağı bilgisini verilmişti. Bunun üzerine Sadrazam, hem Sabionera surunun karşısındaki surunun doğu ucuna, hem de Saint Andrea surunun karşısındaki batı ucuna denize bakan dolgu yataklarının yapılmasını emretti. Burada kumlu zemin ve Sabioncra'nın açıklarındaki kayalık zemin, toprağı kazmayı imkânsız hale getirdi, bu yüzden buralara iki sıra kemer veya daha doğrusu siper inşa edildi, böylece gelen gemileri engellemek için çalılıklar ve siperler kullanıldı. “Her iki taraftan da. Venedikli mühendis Barotsis, hain olarak Kandiye’de Türlere iltica ettikten sonra Türk maaşı ile geçiniyordu...

³⁶ Antonio N. Giannari, *Asmata Kritika Meta Distichon kai Paroimion*, Leipzig, 1876, s. 168, no. 208; Aris. Kriaris, *Sillogi Kritikon Asmaton* [Girit Şarkıları Koleksiyonu], s. 380. Şarkının Kandiye’nin ihaneti ve fethi ile ilişkisi bildiğim kadarıyla ilk olarak G. Sifaka, E.E.K.S., A, s. 260-261’ da oldu, ancak hain Barozzi'den bahsettiğini kabul etmemiş, bunu Morozini ile ilişkilendirmiştir.

³⁷ J. Von Hammer, *Gerchichte des Osmanischen Reiches Dritter Band*, s. 623 (birinci pasaj), s. 695 (ikinci pasaj). Hammer'ın birinci pasaj için kaynakları muhtemelen Raşit (Raschid) ve Brusoni'dir; ikincisi için ise Kandiye'nin düşüşünden sonraki Barozzi'nin hain eylemi veya Kindsberg'in Bericht'idir.

Plan 1: Türk taarruzundan önce Saint Andrea burcu

Plan 2: Türk taarruzundan önce Sabionera burcunun planı

Bigge:³⁸

En zayıfları ise deniz kıyısındaki Sabionera ve Saint Andrea yarı burçlarıydı. Yüzleri denizden hiç görülemediği ve ancak diğer taraftan kusurlu bir şekilde görülebildiği için, saldırganın sadece önden kendini onlara karşı koruması gerekiyordu. Ancak bunlar iki limanı da kapsayacak şekilde tasarlandığından özel bir öneme sahipti; Onların düşüşü, savunmacıların anavatanıyla (Venedik) tek iletişim hattı olan denizden kopmasına neden olacaktı. Sadrazam kuşatma sırasında bu durumu fark etti. Bu nedenle 1668 ilkbaharından itibaren saldırısını yalnızca Sabionera ve Saint Andrea'ya yöneltti.

Pavanello³⁹:

Tam da o dönemde, bir mühendis Barotsis (soylu değildi, bunu yanlış anlamaları önlemek için hemen söylemek iyi olur), inancını, ailesini ve vatanını terk ederek, zekâsını ve çalışmalarını düşmana hizmet etmeye adadı. Barotsis, askerî yapıların inşasında uzman, yetenekli bir tasarımcı, zeki ve askeri bilgiye sahip biriydi. Kandiye'de doğup büyüdüğünden, Sammicheli'nin eski eserlerini ve yapılan yeni eklemeleri, bir köylünün kendi dağlarının patikalarını bildiği gibi bilirdi. Türk ordugâhına vardığında ilk olarak, Sadrazam için, yumuşak bir taş üzerine şehrin detaylı bir planını kazıdı, ardından saldırılarını Saint Andrea ve Sabionera burçlarına yöneltmesini tavsiye etti. Bu, kalenin en zayıf noktalarıydı...." (Daha sonra Bigge'den pasajı aktarıyor, s. 121).

Hammer'ın Kindsberg Bericht'ten alıntısında ihanetinin ödülü olarak "adanın kamu arazilerine yatırılan 3.000 taler⁴⁰ tutarında büyük bir emekli maaşı" aldığı belirtilmektedir.

³⁸ Wilhelm Bigge, *Der Kampf um Candia in den Jahren 1667-1669*, s. 121. Bigge'in başlıca kaynağı, aynı zamanda olaylara tanıklık eden J. B. Scheither'dir (Novissima Praxis Militaris, Braunschweig 1672). Düşmana "paralellikleri" öğreten Venedikli mühendis (bkz. s. 23) büyük ihtimalle Pavanello'nun da inandığı gibi bu Barozzi'yd.

³⁹ İlk pasaj için Pavanello kaynak olarak şunu gösteriyor: Archiv. Di Stato, Dispacci dei Baliviagl' Inquisitori. Taş üzerindeki işlemeye ilişkin bilgiler aşağıda Pavanello tarafından tekrarlanmaktadır (Chiamaniz'e, Kandiye'dekine benzer bir modeli hemen bir taş üzerine işlemesini emretmiştir), Archivio di Stato-Senato- Costantinopoli'den alınmıştır.

⁴⁰ 15-19. yüzyıllarda Cermen ülkelerinde para birimi olarak kullanılan gümüş sikke. (Çeviren Notu)

Yukarıda sunulan kaynaklar ve yardımcı bilgiler baz alındığında, Barotsis'in ihanetiyle ilgili tüm hikâye, çoğunlukla birincil ve ikincil kaynaklar tarafından sağlanan ayrıntılarla, genel tarihsel çerçeveye yerleştirilerek şu şekilde derlenebilir.

1667'nin sonuna kadar Türklerin kaleye yönelik saldırıları, esas olarak kalenin güneybatı tarafına, özellikle Pantokrator, Bethlehem ve Martinengo burçlarına odaklanıyordu.⁴¹ Denize bakan iki uçtaki Saint Andrea ve Sabionera burçları ise, bölgenin kaya veya kumlu yapısı nedeniyle o zamana kadar sistematik bir saldırıya maruz kalmamıştı.⁴² Ocak 1668'den itibaren, belirgin bir sebep olmadan ansızın, Osmanlıların dikkati bu son iki noktaya yöneldi ve güney bölgesine yönelik saldırılar zayıfladı. Lazareto'ya doğru bir kule inşa edilmeye başlandı.⁴³ Paralel olarak Saint Andrea yönünde savunma hatları inşa edilmeye başlandı ve aynı noktada bazı tahkimat çalışmaları ile eski bir top bataryasının yeniden kullanıma açılması, Türklerin niyetlerini açıkça ortaya koydu: Dermata limanı ile kalenin ana limanının girişlerini kontrol etmek.⁴⁴ Osmanlıların niyetleri, bir Türk'ün saf değiştirmesiyle ve bu kişinin yeni saldırıya dair (lesnouvelles fort particulieres)⁴⁵ ilettiği ayrıntılarla daha da netleşti.

Taktikteki ani değişiklik- ki bunu kuşatma altındakiler erken bir aşamada öğrendiler –ihanet edenlere atfediliyordu. Bu kişiler, Sadrazam'ın dikkatini iki uç noktanın önemine çekmişlerdi⁴⁶.

Bu da açıkça gösteriyor ki, bu saf değiştirenler, Venedik savunmasının teknik sırlarını tamamen biliyorlardı. Temel kaynaklar, bu ölümcül taktik değişikliğinin bir baş muhbirden kaynaklandığı konusunda hemfikirdir. Bu kişi Bounialis, Valiero ve Pavanello'nun

⁴¹ Marquis de Ville, III Part, s. 196; Wilhelm Bigge, *Der Kampf um Candia in den Jahren 1667-1669*, s. 154; Werdmüller, s. 34.

⁴² Andrea Valiero, *Storia Della Guearra di Candia*, c. II, s. 305; J. Von Hammer, *Gerchichte des Osmanischen Reiches Dritter Band*, s. 623.

⁴³ Marquis de Ville, II Part, s. 17.

⁴⁴ Marquis de Ville, 18-19, III Part; J. Von Hammer, *Gerchichte des Osmanischen Reiches Dritter Band*, 623; Wilhelm Bigge, *Der Kampf um Candia in den Jahren 1667-1669*, s. 121.

⁴⁵ Marquis de Ville, II Part, 24.

⁴⁶ J. Von Hammer, *Gerchichte des Osmanischen Reiches Dritter Band*, Pesth 1840, 623, Wilhelm Bigge, *Der Kampf um Candia in den Jahren 1667-1669*, 122: Diese Verhältnisse Erkaunte der Grossvezir im Laufe der Belagerung.

kaynak gösterdiği belgelerde açıkça belirtilmektedir. Hammer, Kandiye'nin düşmesinde sonra Barotsis'in faaliyetlerinden söz ederken, ondan bir hain olarak söz eder. Hatıratlardaki 'soldat de Place' açıkça Barotsis'tir (Bounialis de onu "asker" olarak tanımlar)⁴⁷.

Bunlardan açıkça anlaşılmaktadır ki Barotsis, Ocak 1668'den itibaren Osmanlıların yeni taktiklerini yönlendiren ve belki de birkaç ay sonra ortaya çıkan saldırının hazırlıklarını yapan hainlerin arasında bulunuyordu. Askerî mühendis kimliği⁴⁸ onu son derece tehlikeli bir hale getiriyordu. Savunma yapılarının inşa özelliklerini biliyor ve anlıyordu, hassas bir tasarımcıydı ve şüphesiz stratejik bir dehaya sahipti. Ayrıca, uzmanlığı sayesinde üst düzey kurmayların konuşmalarına katılıyordu. Belki de kıskançlık ve açgözlülük onu haince bir eyleme yöneltti, çünkü kendine atfettiği değere rağmen orduda sıradan bir asker olarak kalmıştı.

Türklerin uç noktalara sistematik bir şekilde saldırmamalarının ana nedeni, arazinin uygun olmamasıydı. İki bölgenin kumlu ve kayalık yapısı hendekler ve tüneller kazmayı, top bataryaları kurmayı zorlaştırıyordu ve arazinin alçak ve düz olması, hâkim noktalardan yapılacak bir saldırıyı imkânsız hale getiriyordu⁴⁹. Diğer yandan, bu kadar elverişsiz bir arazide, Venediklilerin tünel faaliyetlerinden özellikle korkuyorlardı⁵⁰. Dahası, böyle bir saldırının avantajlarını gerektiği gibi değerlendiremedikleri görülüyor. Bu tür bir saldırı, Venediklilerin deniz yoluyla yapılan tek ikmal hattını keser ve saldırganları sadece bir taraftan, yani kara tarafından, burçların bulunduğu yönden tehlikeye atardı.

"Kötü niyetli" Barotsis, Bounialis'in dediği gibi, şüphesiz, "yolu gösteren, gerçeği anlatan ve onları bilgilendiren" kişiydi. Türklerle yanlışlarını göstererek uç noktalara yapılacak saldırının avantajlarını öğretti: Saldırganların tünellerden korkmalarına gerek yoktu, çünkü kayalık zeminde kazı yapmak zordu ve kumlu bölgelerde, deniz suyu

⁴⁷ Yukarıda belirtilen kaynaklara bkz.

⁴⁸ J. Von Hammer, *Gerchichte des Osmanischen Reiches Dritter Band*, 695; Ayrıca bkz. Pavanello, kaynak olarak verilen alıntı. Bounialis şunu belirtir "Bir asker ya da işçi ihanet için yeterli görülmezdi." Marinos Zane Bounialis, *O Kritikos Polemos*, s. 476, 14. mısra.

⁴⁹ J. Von Hammer, *Gerchichte des Osmanischen Reiches Dritter Band*, s. 623, Ayrıca bkz. dipnot 51.

⁵⁰ Andrea Valiero, *Storia Della Guearra di Candia*, c. II, s. 306.

yüzeye çıktığından, neredeyse imkansızdı⁵¹. Kuma düşen atışlar tehlikeli değildi, çünkü top mermilerinin patlamaları⁵² zordu. Arazinin eğim farklılıkları ve yapısından kaynaklanan teknik zorluklar Türkler tarafından teknik çalışmalarla aşılabiliirdi. Barotsis, iki burçta Venedik savunma sisteminin bazı zayıflıklarını ortaya koydu, örneğin güçlü geri çekilme hatlarının (ritirate) hazırlanmadığını ve asker konuşlandırılmasının yetersiz olduğunu belirtti⁵³. Hatta Pavanello, Barotsis'nin Sadrazam'a rehberlik etmek amacıyla yumuşak bir taş üzerine şehrin ayrıntılı bir planını çizdiğini anlatır.

Türklerin hazırlıkları hızla ilerledi: Burçların karşısındaki top bataryaları önemli ölçüde arttı, yapılan atışlar burçlarda ve liman duvarlarında çatlaklar meydana getirdi⁵⁴. Araziden kaynaklanan zorlukların üstesinden gelmek için büyük çaplı teknik çalışmalar yapıldı:⁵⁵siperlerin kazılmasını mümkün kılmak için geniş ölçekli dolgu çalışmaları, top bataryalarını desteklemek için sağlam taş temeller ve iki uç noktaya karşı deniz kenarına nispeten sağlam kuleler inşa edildi. Bu kulelerden ateşlenen toplar hem burçlara hem de liman bölgelerine zarar verebiliyordu⁵⁶. Karşı bir hamle olarak Venedikliler, uç noktaların tahkimatını güçlendirdiler: Küçük Priuli kulesi, Saint Andrea'ya deniz yönünden ulaşımı da korudu.⁵⁷ Geri çekilme hatları ve karşı bataryaları barındıracak yerler inşa edildi.⁵⁸

Bu hazırlık dönemi boyunca Venedikliler her geçen gün mevzi kaybediyordu: Limanlar erişilmesi zor hale geldi⁵⁹, burçlarda çatlaklar

⁵¹ Marinos Zane Bounialis, *O Kritikos Polemos*, s. 305.

⁵² Marinos Zane Bounialis, *O Kritikos Polemos*, s. 475, 17-18. mısralar.

“Eğer Ammon’dan gelirlerse...”

Ne kadar top atışı yaparlarsa yapsınlar, ona zarar veremezler.”

⁵³ Ayrıca bkz. Marinos Zane Bounialis, *O Kritikos Polemos*, s. 475, 25. Mısra ve devamı.

⁵⁴ Marquis de Ville, II Part, s. 39, 40, 42, 45, 48 ve devamı.

⁵⁵ Andrea Valiero, *Storia Della Guearra di Candia*, c. II, s. 312-313; Marquis de Ville, III Part, s. 198; Wilhelm Bigge, *Der Kampfum Candia in den Jahren 1667-1669*, s. 155.

⁵⁶ S. Andrea şövalyesi hakkında: Marquis de Ville, II Part, s. 50, 79; Wilhelm Bigge, *Der Kampfum Candia in den Jahren 1667-1669*, s. 155. Sabbionera şövalyesi hakkında: Marquis de Ville, III Part, s. 210. Bkz. J. Von Hammer, *Gerchichte des Osmanischen Reiches* Dritter Band, s. 623.

⁵⁷ Marquis de Ville, III Part, s. 198.

⁵⁸ Marquis de Ville, II Part, 134, III Part, s. 204.

⁵⁹ Marquis de Ville, III Part, s. 211.

oluşturdu⁶⁰. Mart ayında Saint Andrea burcunun ileri mevzisi “*fort pitoyableéat*”⁶¹ haline gelmişti ve kısa bir süre sonra kuşatmacılar Priuli Kulesi’ni⁶² de yok ederek Saint Andrea burcuna kadar ilerlediler ve tamamen kontrol altına aldıkları Sempionera burcunun dışındaki bölgeyi ele geçirdiler⁶³.

11 Haziran’da gerçekleşen saldırıdan önce bir durgunluk dönemi yaşandı⁶⁴. İlk atışlardan biri, Vali Bernardo Nani’yi hedef aldı ve Nani, yerine çağrılan Catterino Cornaro ve Marquis de Ville’nin halefi olan Saint Andre Montbrun’un şehre varışından bir gün sonra, 22 Haziran’da hayatını kaybetti⁶⁵. Bu süre zarfında saldırı şiddetle devam ediyordu ve bu iki seçkin kişinin gelişi savunma yapanların moralini yükseltmiş, şehri aslında kurtarmıştı⁶⁶. Bu kişilerin yakın iş birliği, en etkili savunma yöntemlerinin bulunmasına katkıda bulundu; her ikisi de tahkimatları ziyaret ediyor ve yerinde incelemeler yapıyordu. Bu iş birliğinin bir ürünü olarak, Montbrun’un Fransa kralına gönderdiği uzun raporlar, kalenin durumunu detaylı bir şekilde açıklıyordu⁶⁷. Bu nedenle Bounialis, Catterino ve Mousou Andrea’nın görüşmelerine dair yaşanan

⁶⁰ Marquis de Ville, III Part, s. 202, 204 (S. Andrea hakkında), 208 (Sabionera hakkında), Andrea Valiero, *Storia Della Guearra di Candia*, c.II, 307.

⁶¹ Marquis de Ville, II Part, s. 65.

⁶² Marquis de Ville, III.Part, s. 205, Andrea Valiero, *Storia Della Guearra di Candia*, c.II, s. 307.

⁶³ Marquis de Ville, III Part, s. 211.

⁶⁴ J. Von Hammer, *Gerchichte des Osmanischen Reiches Dritter Band*, s. 625.

⁶⁵ Andrea Valiero, *Storia Della Guearra di Candia*, c. II, s. 312, J. Von Hammer, *Gerchichte des Osmanischen Reiches Dritter Band*, s. 625 (Brusoni ve Raşit’ten alıntı yapmaktadır). Wilhelm Bigge, *Der Kampf um Candia in den Jahren 1667-1669*, s. 157, Cattarin Cornaro’nun ölüm tarihini yanlış bir şekilde 22 Temmuz olarak belirtmiştir. Bu hata, büyük ihtimalle Marquis de Ville’de Cattarin Cornaro’nun Kandiye’ye varış zamanı hakkında yanlış yazılan ifadelerden etkilenmesinden kaynaklanmaktadır (III. Bölüm, s. 179: *il arriva dans Candieaumois de Juillet*). Cornaro’nun varışı, Marquis de Ville’in ayrılmasından tam olarak iki ay sonra gerçekleşmiş olup iki buçuk ay sonra değil.

⁶⁶ Marinos Zane Bounialis, *O Kritikos Polemos*, s. 474; Andrea Valiero, *Storia Della Guearra di Candia*, c. II, s. 313, Marquis de Ville, III Part, s. 179, Wilhelm Bigge, *Der Kampf um Candia in den Jahren 1667-1669*, 157. Cattarin Cornaro’nun tüm eylemleri son derece kahramanca olmuş ve ölümü de 1 Mayıs 1669 aynı şekilde kahramanca bir son olmuştur. Ölümü hakkında daha fazla bilgi için bkz. Marinos Zane Bounialis, *O Kritikos Polemos*, s. 511, 17. Mısra ve Zinos trajedisi (K. Sathas, *Kritikon Theatron*, Venedik 1878, s. 4, 35. mısra ve devamı).

⁶⁷ Andrea Valiero, *Storia Della Guearra di Candia*, c. II, s. 316.

gerçek olayları aktarmaktadır⁶⁸. Ancak, Barotsi'nin bu görüşmelere katıldığını ve ardından saf değiştirerek hainlik yaptığını anlatırken ya yanılmış ya da yaygın bir söylenti⁶⁹ aktarmış olabilir. Önceki anlatılanlardan, Barotsis'nin yılın başından itibaren Türklerin saldırılarını yönlendirdiği anlaşıldığından, bu durum, halkın ihaneti saldırının hazırlık aşamasıyla değil, doğrudan saldırının başlamasıyla ilişkilendirmesinden kaynaklanmış olabilir⁷⁰.

Saldırı, kesintisiz bir şekilde kış boyunca devam etti ve takip eden yıl boyunca Kandiye'nin düşüşüne kadar sürdü. Bu sırada yağmurlar nedeniyle ulaşım yolları ve tüneller sular altında kalmıştı. Saldırı şiddetliydi, ancak savunma daha da şiddetliydi. Kasım 1668'den itibaren özellikle Fransız yardımları⁷¹ olmak üzere ardışık desteklerle güçlenen bu savunma, ihanetten kaynaklanan saldırının doğrudan sonuçlarının ortaya çıkmasından bir yıl sonrasına kadar kalenin dayanmasını sağladı. Ancak burada, bu şiddetli savaşın aşamalarını ele almayacağız. Yukarıda belirtilenler, Barotsis'in ihanetinin büyüklüğünü göstermeye yeterlidir. Pavanello'nun dediği gibi:

Elbette, Sadrazam topçularını Panegra ve Bellem'e yöneltmeye devam etseydi, çok daha güçlü olan bu burçlar daha uzun süre dayanacak ve Morosini, onurlu anlaşmalar yapmak gibi kusursuz, hatta övgüye değer bir amaçla acele etmek zorunda kalmayacaktı. Ülkesi ve kendisi için, Senato tarafından yalanlanma, ihanetle suçlanma, şanına leke sürülme pahasına bile olsa. Barotsis'in Kandiye yönetimindeki çalışmaları böyleydi.

⁶⁸ Bkz. kaynak olarak verilen pasaj.

⁶⁹ Şehir içinde her türlü söylenti yayılıyordu, hatta üst düzey askerî yetkililere karşı bile. Bu iddialar, liderler arasındaki anlaşmazlıkları daha da artırıyordu. Werdmüller, kendisine yönelik ihanet suçlamalarını içeren ifadelerden şikâyet ediyordu (Werdmüller, s. 34). Morosini hakkında ise Marquis de Ville'e karşı Türk başkomutanıyla gizli görüşmeler yaptığı yönünde sözler dolaşıyordu (Marquis de Ville, III. Bölüm, s. 199). Bu tür belirsiz söylentilere dayanılarak, Kandiye'nin düşüşünden sonra Venedik'te Morosini'ye karşı bir saldırı gerçekleştirildi. Ath. Ypsilantis tarafından yazılan *Ta Meta tin Alosin*, İstanbul 1870, s. 162, Kandiye'nin düşüşüne dair efsanevi anlatı benzer söylentilere dayanmaktadır.

⁷⁰ Ancak Barotsis'in yalnızca saldırının başlamasından sonra saf değiştirdiği ve öncesinde düşmanla gizli bir iletişim içinde olduğu ihtimali tamamen dışlanamaz.

⁷¹ Bkz. St. Spanakis, *Ypomnimatou Moroziniprosty Loudoviko XIV (1669)*, Kritika Hronika, Cilt I, 1947, s. 74 ve devamı.

Türklerden aldığı ihanet ödülü, gelecekteki Osmanlı operasyonlarındaki seçkin konumu, kendisiyle ilgili Türk belgelerinde geçen onursal unvanlar ve nişanlar, buna karşılık Yunanlar ve Venedikliler tarafından kendisine yöneltilen hakaretler ve Venedikliler tarafından sistematik olarak takip edilmesi, onun ihanetini daha da net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bounialis, ona “ihanet eden Yahuda”, “Yahudi”, “güvenilmez”, “şaşı”, “kötü niyetli”, “aldatıcı” ve “acımasız” gibi sıfatlarla hitap ederken, Valiero onu “*scigurato*” (korkunç) olarak adlandırır. Halk şarkısında ise “hain köpeğin amansız kini ve kötülüğü” dile getirilir.

Peki, kimdir bu Barotsis?Bounialis, onun Barotsis ailesinden, yani Batı⁷² Girit’in çeşitli bölgelerine ve Kandiye’ye dağılmış dalları

⁷² Batı Girit’te, daha doğrusu 1252 yılında bölgeyi kolonize eden Venedikli soylulara tahsis edilen ve feodal mülklere ayrılan bölgede, Venedik’in Santo Moyses mahallesinden Andrea Barotsis adında biri yerleşmiştir. Bu kişi, iki *cavalleria* (toprak birimi) almıştır (Bkz. A. George Sifaka, *Parachorisis Ypotis Enetakis Synklitoutou Diamerismatos ton Xanionos Feoudoueis Enetous Evgeneis en Etei 1252*, Atina 1940, s. 26) Şüphesiz, Andrea Barozzi’nin Hanya şehrinde bir evi vardı. Hanya’da yaşayan Barotsis ailesinin kökeni buradan gelmektedir. Bu aileye dair belgelerde Hanya’da ikamet ettiklerine ilişkin kayıtlar bulunmaktadır (Bkz. Eva Tea, *Candia’nın 1590’dan 1630’a Kadar Dini Tarihine Dair Bir Deneme*, «Atti del R. Istituto Veneto», LXXII, s. 1429; Bounialis, 173, s. 24. Bu ailenin son üyelerinden biri olan Luca Barotsis, Hanya’nın yerel otoriteleriyle çatışma yaşamış ve beş kişiyle birlikte sürgüne gönderilmiştir. Ancak yalnızca 1645 yılında, Osmanlıların Girit seferi öncesinde geri dönebilmıştır. (Bkz. Agathangelos Xirouchakis, *Kritikos Polemos*, s. 54-60). Bu eserde, bu soyluların ihaneti şüphesi dile getirilmiş ve bu ihanetin Osmanlıların Girit seferine katkıda bulunduğu öne sürülmüştür. Barotsis feodal mülkü olarak bilinen ana bölge, Argyroupoli, Myriocefala, Agios Konstantinos ve Rustika bölgelerinde bulunuyordu. Günümüzde bile Argyroupoli’de ‘Barotsana’ adlı bir mahalle adı duyulmakta olup, burada Barotsis’e ait Panagia Barotsi Kilisesi bulunmaktadır (Gerola M.V. II, tav. 6). Myrokefala köyü, 1397 tarihli bir belgede (Noiret, *Documents inédits*, vb., Paris 1892, s. 88), soylu Ser Andrea Baroci’ye ait olarak belirtilmiş ve Giritli hainlere feodal mülk olarak satın alınması için tahsis edilmiştir.

Barotsis ailesinin konağı, Saint Konstantinos köyünde yakın zamana kadar ayakta kalmıştı, ancak cephesi Almanlar tarafından İşgal döneminde yıkılmıştır (Bkz. Gerola, aynı eser, III, s. 275, fig. 176). Günümüzde bile, Rustika’nın “Boutsounaria” adı verilen pitoresk bölgesinde, üzerinde 1509 tarihli Francesco Barotsi’ye ait bir yazıt bulunan ve birçok oyma oturma alanıyla süslenmiş görkemli bir çeşme bulunmaktadır (Bkz.

bulunan ünlü Barotsis ailesinden olduğunu belirtir. Valiero ve Pavanello'nun kaynakları bu konuda hemfikirlerdir, ancak onun soylu olmadığına vurgu yapmaktadırlar (bk. alıntılanan kaynaklar). Kastro'daki Barotsis ailesi, açıkça Batı Girit'te yerleşik olan aynı ailenin bir kolunu oluşturmaktaydı ve Kandiye bölgesinde bir feodal mülkü olmadığı görülmektedir⁷³. Kandiye'deki⁷⁴ Barotsis ailesi “sıradan vatandaşlar” (cittadini)⁷⁵ olarak anılmaktadır, ancak bazı üyelerinin soyluluklarını korumuş olması muhtemeldir. Aileden bazıları Helen ve Ortodoks mezhebini⁷⁶ benimsemiştir. Bölgede “PanayaBarotsanis”⁷⁷ adlı

Pashley, *Travels in Crete*, I, 97; Gerola, aynı eser, IV, s. 367 ve 61, fig. 37). Bu yerlerden, Bounialis, eserinde şu şekilde söz etmektedir (236, dizeler 29-30): “Ve Barozzi'nin köyleri, Saint Konstantinos ve Vetzila'da sular ve o bahçe.” Belon'un (Observations, Paris 1588) bahsettiği, Sfakia Bölgesi yakınlarında yer alan soylu Giovanni Antonio Barotsis'e ait köy (Bkz. Xanthoudidis, *Venedik Hakimiyetinde Girit*, Atina 1939, s. 144), muhtemelen Sfakia'ya komşu olan aynı bölgeye (belki de Myriokefala köyü) aitti. Resmo'da çeşitli unvanlara sahip Barotsis üyelerinden bahsedilmektedir (Bkz. Agathangelos Xirouchakis, *İ Venetokratoumeni Anatoli, Kritikai Eptanisos [Venedik Yönetimindeki Doğu, Girit ve İyon Adaları]*, Atina 1934, s. 125, 148 ve 154; E. Gerland, *Histoire de la Noblesse Cretoise*, Paris 1907, s. 140: Luca Barozzo, danışman). Bounialis (585, dize 25 ve devamı), onları Resmo'nun on soylu ailesi arasında saymaktadır. 1407 tarihli bir belgede (Noiret, aynı eser, s. 184) Marin Barozi, *citadinnostro in distretto Rethemo* (Resmo bölgesinden bir yurttaşımız) olarak yer almakta ve Alexi Christiani ile anlaşmazlık içinde olduğu görülmektedir.

⁷³Bölgedeki ilk yerleşimci ve Batı Girit'ten diğer kişiler Andreas adını taşımaktadır; bu, Kandiye'nin haininin adının kökenini ortaya çıkacaktır.

⁷⁴Metinde “Kastro” şeklinde geçmektedir.

⁷⁵Kandiye'nin düşüşünden sonra Korfu'ya (Yunancada Kerkira) kaçan vatandaşlar (cittadini) arasında Barotsis ailesi de kaydedilmiştir (Bkz. S. Lamprou, *Katalogos ton Kritikonoikon Kerkyras “Neos Ellinomnimon” [Korfu'daki Giritli Ailelerin Kataloğu “Neos Ellinomnimon”]*, cilt 10, s. 453). Kandiye “Kera Faneromeni” mahallesinde bulunan ve fetih sonrasında mastori Konstantin Baroçi tarafından terk edilen bir ev (G.A.H., Bağışlar Kodu, s. 53), Köprülü'nün hizmetkarlarından biri tarafından bağışlanmıştır.”

⁷⁶Helen ve Ortodoks mezhebini benimsemiş Venedikli aileler hakkında bkz. Xanthoudidis, *Venedik Hakimiyetinde Girit*, Atina 1939, s. 127 ve REDİADİS, P., Epetiris Etairias Kritikon Spoudon [Girit Çalışmaları Derneği Yıllığı], Cilt A, Atina 1938, s. 66.

⁷⁷Gerola, *Topografiadelle Chiesedella Città di Candia*, «Bessarione» 34, s. 18 ve 32'deki essetaro. Panagia'nın bu ailenin koruyucusu olduğu görünmektedir; bkz. Argyroupoli'deki aynı şekilde Ortodoks bir kilise. Baroutsani kilisesi, Kapuçinlere devredilmiştir; «alla condizioncheessanonap- partenesse al ritogreco, e

bir Ortodoks kilisesi bulunmaktaydı. Bu Helen ve Ortodoks Barotsis ailesinden, Osmanlıların adayı ele geçirmesinden sonra aynı adı taşıyan⁷⁸ kişiler görülmüştür. Bu ailelerin soyundan gelenler günümüzde hâlâ yaşamaktadır (örneğin, Veni ve Agridia köylerinde, yakın zamana kadar ise Resmo şehrinde ve Kandiye bölgesindeki Lutraki köyünde).

Kesin olarak söyleyebiliriz ki Barotsis asker ve mühendis sınıfına mensuptu. Ancak Ortodoks muydu? Bounialis, hain Barotsis'e öfkeden köpürerek onun hakkında şu şekilde yazmıştır: "Frank inançlarına inanmazdı, Romalı değildi, sadece vaftiz edilmişti, ama bir Yahudi gibi yaşardı."⁷⁹

Bu ifadelerden, Barotsis'in Ortodoks olarak vaftiz edildiği sonucu çıkarılabilir⁸⁰. Bununla birlikte, ilerleyen bölümlerde göreceğiz ki, İstanbul'daki cenazesinde Latin Episkopos ve Frank rahipleri hazır bulunmuştur. Bu durum, onun Helen ve Ortodoks inancını kabul etmeyen Barotsis⁸¹ ailesine mensup olma ihtimalini daha güçlü kılmaktadır.

Barotsis'in vaftiz adı, Türk belgeleri dışında hiçbir kaynaktan görülmemektedir. Aksine, Türk belgelerinde (ilki hariç), yalnızca Türk geleneğine uygun olarak kendi adı ve baba adıyla birlikte anılmaktadır. Ancak, bu belgelerdeki unvanlar baba adlarının yazılmasını gereksiz kıldığında, baba adları genellikle atlanmaktadır. Andrea ismi, belgelerde "Hristiyan milletin [veya milletin ileri gelenlerinin] örneği ve simgesi" (belge no. 2 ve 4) ve "Hristiyan milletin ileri gelenleri arasında seçkin ve saygıdeğer, hayatının sonu uğurlu işaretlerle mühürlenmiş olan"

poicheviceversasappiamoche la chiesuolaeraufficiata da scismatici...» (Bkz. Gerola, "I Francescani in Creta", Collectanea Franciscana, c. II, Assisi, 1937, s. 322). Günümüzde bu kilise ayakta değildir; ancak ona bağlı Barozzi konağı (Evangelos Perakis'in evi) oldukça iyi korunmuştur.

⁷⁸ 1659 yılında, Jeremiah Barozzi, Kissamos'taki Kera Gonia Manastırı'nın başrahibidir (Bkz. *Hristianiki Kriti*, Cilt 2, 10, 34 ve N. Tomadakis-Sol. Vogiatzakis, *Simiomatatis Ieras Monis Gonias*, Hanya 1931, s. 39). Ayrıca, Stamatis Barozzi, Mylopotamos bölgesinin sınırlarının belirlenmesinde bilirkişi olarak görev yapmıştır (T.A.H., Kod 2, s. 127).

⁷⁹ Marinos Zane Bounialis, *O Kritikos Polemos*, s. 476, 17-18. mısralar.

⁸⁰ Yine de kişinin yalnızca vaftiz edilmiş olmasına atıfta bulunulmuş olabilir ve Frank inançlarına inanmadığı takdirde, bu yalnızca vaftiz edildiği anlamına gelirdi.

⁸¹ Hatzidaki de bu görüşü benimsemektedir ve hainin yalnızca para için çalışan bir Frank-Levanten olduğunu belirtmektedir. Bkz. G. N. Hatzidaki, *Dialexis Peri tou Kritikou Polemou*, Atina 1910, s. 30-31.

(belge no. 3) olarak anılmıştır. Başlangıçta, bu kişinin, Resmo'dan tanınmış Andreas Miliotis⁸² ile aynı kişi olduğu düşünülmüştür. Ancak bu kişi, Türk belgelerinde (T.A.H) her zaman Milyoti soyadıyla anılmaktadır ve sunduğu hizmetler karşılığında timar yerine Kandiye'de üst düzey bir idari pozisyon elde etmiştir. 1 numaralı belgede açıkça Andrea Barotsis olarak kaydedilmiş ve Türkler üzerindeki etkisi, kürek mahkûmu bir suçlunun serbest bırakılmasını sağlamasıyla kanıtlanmıştır. Bu arabuluculuk, önemli bir rüşvet karşılığında gerçekleştirilmiştir.

Belgelerin içeriği, diğer kaynaklardan bilinenlerle birleştirildiğinde, adı geçen Andreas'ın hain Barotsis'den başka hiç kimse olamayacağını ikna edici bir şekilde kesinlikle göstermektedir.

Daha sonra kendisine verilen önemli timar, imparatorluk beratıyla⁸³ ve 5 numaralı⁸⁴ belgede belirtilen hizmetler nedeniyle kendisine tahsis edilmiştir. Bu hizmetlerin niteliğini kısmen bilinmektedir. Bu hizmet Kandiye'deki ihanetine ilişkindir. Bounialis'in şu dizeleri: "Herkes ona teşekkür etti ve geri dönmesini söylediler. Ona topraklar, köyler bağışladılar, orada durup kök salması için"⁸⁵, kendisine verilen timarın genişliği hakkında, köylerin tamamını kapsadığını açıkça ortaya koymaktadır. Timarın konumu ve ona hayatı boyunca refah sağlayacak getirisi, şu dizelerde çok etkili bir şekilde tarif edilmektedir: "Ona yaptığı hizmetlerin karşılığı olarak, hayatı boyunca dinlenebileceği bir yer vermek istediler."

Hammer ve Pavanello'nun kaynağı "*Kindsberg's Bericht*", ihanetine karşılık olarak 3000 talerlik bir tahsisat aldığını ve bu miktarın adanın kamu topraklarına yatırıldığını belirtmektedir. Osmanlı belgelerinden, verilen timarın daha kesin bir şekilde belirlendiği

⁸² Bkz. dipnot 5. Bu kişi, 1653 yılında Kandiye'den saf değiştirerek Osmanlılara katılmış ve kuşatmanın son döneminde Köprülü'nün güvenini kazanmıştır. (Bounialis, 536, dize 24 ve devamı). Ayrıca, bu kişiyle başka bir Andreas'nın karıştırılmaması gerekir. Bu diğer Andreas da bir mühendis olup, Girit'ten Kornaros ailesine mensuptur ve 1690'da Belgrad kuşatması sırasında Osmanlılara hizmet ettiği görülmektedir ya da en azından ihanetinden şüphelenilmiştir. Bunun nedeni, kalenin düşmesine yol açan bir kule patlamasına karıştığı iddiasıdır (Bkz. Pietro Garzoni, *Istoriadella Repubblica di Venezia*, Venedik MDCCV, s. 183-384; ayrıca bkz. Ypsilantis, aynı eser, s. 203).

⁸³ T.A.H, Belge, nr. 2, 3, 4, 5.

⁸⁴ Ve bu Andrea'nın Yüce Osmanlı İmparatorluğu'na birçok hizmette bulunduğu ve her yıl düzenli olarak seferlerine katıldığı göz önüne alındığında..."

⁸⁵ Marinos Zane Bounialis, *O Kritikos Polemos*, s. 476, 25-26. mısralar.

anlaşılmaktadır. Bu tımar askerî bir timardı⁸⁶, ve muhtemelen Kandiye'nin düşüşünden önce, kesinlikle 1671⁸⁷ tarihli kanunnâmenin⁸⁸ yayımlanmasından önce tahsis edilmişti. Belgelere dayanan bilgiler, bu tımarın, söz konusu Kararname'den önce geçerli olan vergilendirme sistemine tabi olduğunu göstermektedir. Ancak, bu tımarın tam kapsamını kesin olarak bilemiyoruz⁸⁹. 2, 3, 4, 5 ve 7 numaralı belgeler, bu tımarın ana kısmı olarak Temenos ve ona bitişik köyleri kaydetmektedir. Özellikle 5 ve 7 numaralı belgelerde daha net bir şekilde belirtilmiştir ki bu Temenos, Kandiye Sancağı'na bağlı Nephs Temenos, yani bugünkü Kanlı Kastelli'dir⁹⁰. Ona bitişik veya ondan bağımlı olan köylerin hepsi isimlendirilmemiştir; ancak Metohion ve Agia ya da Agio Archanes (muhtemelen Ano Archanes) köyleri belirtilmiştir⁹¹. Tüm bunlardan, Barotsis'in tımarının, Yukta Dağı'nın kuzey ve kuzeydoğu eteklerine kadar uzandığı ve verimli ve sulak bir bölgeyi kapsadığı sonucu çıkarılmaktadır.

İlginç olan, Nefs Temenos bölgesinin 1647 yılında, Girit'in ilk sayım memuru Sofu Mehmet Paşa'ya mülk olarak tahsis edilmiş olmasıdır⁹². Bu bölge, kuzey ve kuzeydoğu sınırları boyunca Giofiros Nehri'n izleyerek Kandiye'ye kadar uzanmaktadır. Mehmet Paşa'nın

⁸⁶ Askerî hizmetler karşılığında verilmiştir. Andrea, *Züema* sınıfına (tımar sahiplerinden; tekil hali *Zaim*) ait olarak tanımlanmaktadır. Tımar sistemi hakkında bkz. N. Stavrakis, *Statistikitou Plithismoutis Kritis Meta Diaforon Geografikon, İstoriakon, Arhaiologikon, Ekklesiastikon K.Tl. Eidiseon Peri Tis Nisou*, Atina: Paliggenesia Press I. Aggelopoulos, 1890, s. 147 ve devamı. Bununla birlikte, bu tımar sahibi Andreas'ın Osmanlı İmparatorluğu ile olan ilişkisi olağandışıydı; çünkü o, genelde “tebaa” olarak adlandırılan Hristiyan esirler sınıfına ait olmasına rağmen — bu sınıflandırma isminin bazı yerlerde geçmesine rağmen — tımar sahibi statüsünü tamamen korumuştur.

⁸⁷ Bkz. *Kritika Chronika*, A, s. 84 ve devamı. Girit'in arazi tescili ve nüfus sayımıyla ilgili imparatorluk fermanının yayımlanması hakkında bkz. J. Von Hammer, *Gerchichte des Osmanischen Reiches Dritter Band*, s. 657.

⁸⁸ Metinde “Yeni Düzenleyici Kararname” şeklinde geçmektedir.

⁸⁹ 5 numaralı belgede yer alan bilgiler, metin daha iyi korunmuş olsaydı, ele alınan konu için faydalı olabilirdi.

⁹⁰Bkz. *Kritika Chronika*, A, s. 109.

⁹¹ Yazıdaki bir “noktalama işaretinin” konumu, “Agio” (Aziz) veya “Ano” (Yukarı) olarak okunmasını belirler. Belge 3'teki 'Anagiortes' biçimi bozulmuş bir ifadedir ve diğer belgelerde 'Ano Archanes' (Yukarı Archanes) olarak geçen konumun yerini almıştır.

⁹² Bu, kendi mescitlerinin bakımını sağlamak amacıyla vakfedilmiştir; bkz. 1654 tarihli vakıf belgesi, TAP, Vakıf Kodları, s. 254.

ölümünden sonra bu mülk, mirasçıları tarafından korunmuştur. Bölgenin vakıf statüsü ilan edilmesi, her türlü ihlale karşı güvence sağlıyordu. Bu durumdan, Barotsis'e tahsis edilen Temenos bölgesinin bir kısmının, Sofu Mehmet Paşa'nın mülkü olduğu ve Temenos'un adı açıkça belirtilmesine rağmen, Barotsis'e ait olmasının mümkün olmadığı sonucuna varılabilir. Timarın değeri belgelerde belirtilmemektedir, ancak 7 numaralı belgede kaydedilen ve yıllık olarak kamuya ödenen vergi (mukataa) üzerinden yaklaşık bir tahmin yapılabilir. Ne yazık ki, belgenin hasar görmesi nedeniyle Temenos bölgesine ilişkin miktarı bilmiyoruz⁹³. Ancak Archanes bölgesi için 31.149 akçe kaydedilmiştir.

Belgelerdeki diğer iki nokta adı geçen Andreas'ın Barotsis olduğunu kanıtlamaktadır. Bu noktalar, onun sonraki faaliyetleri ve Girit'teki timarını terk etmesiyle ilgilidir. 6 numaralı belgede, her yıl Sultan'ın seferlerine katıldığı iki kez belirtilmiştir. Ayrıca, 7 numaralı belgeden anlaşılmaktadır ki, Girit'teki timarı Vezir Ahmet Paşa'ya devredilmiş ve bunun yerine Andrea'ya Sakız Adası'ndaki Harkous köyü tahsis edilmiştir. 2-5 numaralı belgelerde, Andrea'nın Girit'teki timarından hiç memnun olmayarak, sürekli şikayetçi olduğuna ve kendisine imparatorluk fermanlarıyla koruma talep ettiğine dair nedenler yer almaktadır. Bu fermanları kişisel girişimleriyle elde etmiştir⁹⁴.

Bu bilgiler, diğer kaynaklardan hain Barotsis hakkında öğrendiklerimizle tamamen uyumludur. Kandiye'nin düşüşünden İstanbul'daki ölümüne kadar olan dönemdeki faaliyetleri şu şekilde özetlenebilir:⁹⁵ Kandiye'nin düşüşünü takip eden iki yıl boyunca Barotsis, Girit'teki timarını yönetmiş ve hem konumundan hem de Türkler üzerindeki etkisinden faydalanarak rüşvet karşılığı hizmet

⁹³ Barotsis'e ayrılan miktardan farklı olduğu anlaşılan bu 100 bin akçelik meblağ üzerinden herhangi bir hesaplama yapmak mümkün değildir; bu miktar Vezir Ahmet Paşa'ya tahsis edilmiştir. "Mukata"anın düzenlenmesi timarın gelirlerine dayandığından, topraklara yatırılan miktarın gerçekten 3000 taler olarak belirtilen meblağ olup olmadığını kesin olarak belirlemek zor olacaktır. Söz konusu miktarın 'topraklara yatırılmış bir tahsisat' (pensione) olarak tanımlanması, bu tutarın timarın yıllık getirisi olduğunu ifade edecek şekilde yorumlanmalıdır. Bu sonuç, timarın değiştirilmesiyle ilgili aşağıda sunulan çabalarla da doğrulanmaktadır.

⁹⁴ Barotsis köy sakinlerinden 2 numaralı belgede yer alan ifadeyi ya zorla almış ya da onlara dikte ettirmiş gibi görünmektedir.

⁹⁵ Bu bölümdeki bilgilerin çoğunu, esas kaynakları daha önce belirttiğimiz gibi Venedik'in gizli arşivleri olan Pavanello'dan alıyorum.

vermiştir. 1 numaralı belgede yer alan durum bunun tek örneği olmasa gerek. Bu süre zarfında Türkler tarafından herhangi bir askerî harekât yapılmamış, dolayısıyla onun hizmetlerine ihtiyaç duyulmamıştır.

Barotsis, timarını verimli bir şekilde kullanma konusunda en başından itibaren ciddi zorluklarla karşılaşmıştır. Bu timarın Sofu Mehmet Paşa'nın mülküne yakın olması ve her iki mülkün sınırlarının belirlenmemesi, görünüşe göre anlaşmazlıklara yol açmış ve timarın, ilk bakışta görüldüğü kadar önemli olmadığı ortaya çıkmıştır. Barotsis, Türk ileri gelenlerine tavizler vermek zorunda kalırken durum onun için daha da kötüleşmiştir. Türk unsuru karşısındaki özel konumundan faydalanarak yaptığı keyfi uygulamalar nedeniyle hem yerel Hristiyan halk hem de Türk idari yetkililer ona karşı hoşnutsuzluk duymaktaydı. Onun timarına ait köylerin reayası, tarlalarını ekmekten kaçınıyor ve bu toprakları terk ederek başka bölgelere çalışmak için gidiyordu. Türk askerî ve siyasi yetkililer, onun bölgesindeki köylerin sakinlerini ağır masraflarla yük altına sokuyor ve onlardan mümkün olan her şeyi gasp ediyordu. Dahası, Barotsis'den keyfi bir şekilde çeşitli meblağlar topluyor ve sadece kendi açgözlülüğünün gerektirdiği miktarları değil, yasal olarak toplama hakkına sahip olduğu vergileri bile tahsil etmesini engelliyorlardı.

Hain, ihanet ettiği yerde kendini güvende hissetmiyordu. Ocak 1672'nin başlarında Andreas Barotsis, Edirne'de bulunuyordu. Orada bulunduğu, 8 Ocak 1672 tarihli bir olay bunu doğrulanmaktadır. Bu olay hakkında Pavanello, Büyükelçi Quirini'nin Senato'ya gönderdiği bir belgeden bilgi almaktadır:⁹⁶ *Kandiye'den gelen hain Barotsis, bir Fransız soylusu olan Conte adında biriyle kumar oynarken, onun tarafından vuruldu ancak mucize eseri kurtuldu, çünkü kurşun, son anda Conte'nin uşağının müdahalesiyle hedefini şaşırdı.*

Görünüşe göre bu saldırı, doğrudan Büyükelçi tarafından düzenlenmişti. Büyükelçi şu yorumu yapmaktadır: *Ancak belki de adil bir Tanrı, bu suçluya zamanı gelince örnek bir ceza verecektir; kendisi de, böylesine uzun bir katliamdan ve Hristiyan dünyasına yapılan bu kadar kötülükten bıkmış olduğu için neredeyse dehşet içinde adını andığını inkar etmeyecektir.*

⁹⁶ Archivi di Stato- Senato Costantinopoli.

Görünüşe göre Barotsis, Girit'e geri dönmesine rağmen, Büyükelçi'nin ajanları tarafından takip ediliyordu. Quirini'nin aynı yılın 20 Mayıs'ında Senato müfettişlerine yazdığı bir belgede, hainin hareketleri ve niyetleri hakkında bilgi sahibi olduğu açıkça görülmektedir⁹⁷. Barotsis'in "riaCallaro'yu" belli koşullarla ele geçirdiğini⁹⁸ bildiren Quirini, bunları en büyük dikkatle ve uygun bir zamanda kullanmaya özen göstereceğini, özellikle de yakın bir tarihte, hainin Sadrazam'ın kadirgasıyla İstanbul'a varmasının beklendiğini yazmıştır. Ayrıca şunları eklemiştir: *Anladığım kadarıyla bu adam artık Kandiye'de yaşayamaz... Sanırım karısından kalan bazı malları olmasına rağmen Milo'da kalmasını garanti altına almadan Seio'da yaşamaya zorlanabilir.*

İhanetinden itibaren Barotsis, Sultan veya Sadrazam tarafından gerçekleştirilen her seferde ve özellikle şehir kuşatmalarında vazgeçilmez bir teknik danışman haline gelmişti. Pavanello, hiçbir kuşatmanın onun deneyimine danışılmadan yapılmadığını belirtmektedir. Bu durum, 6 numaralı belgenin içeriğiyle de doğrulanmaktadır. Balyos'un, Barotsis'in özel olarak Girit'e gönderilen bir savaş gemisi (kadirga) ile yakında geleceğine dair verdiği bilgi güvenilirdir. Varna yakınlarındaki Misivri termal hamamlarında bulunan Sultan, Polonya'dan kaçtığı düşünülen bir Fransız mühendisi kabul etti. Bu kişi, Sultan'a Kamanıçe Kalesi'nin planını sundu ve kalenin ele geçirilmesinin kolay olduğunu belirtti. Sadrazam, hain Barotsis'in varlığının gerekli olduğuna karar verdi ve onu getirmek üzere bir gemi gönderdi. Gerçekten de 1672 yazında Barotsis, Hanya'dan İstanbul'a ulaştı. Ayrılmadan önce, Suda'da bulunan Provveditore Nani'den Büyükelçi'ye hitaben bir tavsiye mektubu almıştı. Quirini, bu mektubu soğukkanlılıkla kabul etti ve Barotsis'inyeni bir entrika planlıyor olabileceğinden şüphelendi, onu kabul edeceğini belirtti. Ancak o, bizzat ortaya çıkmaktan kaçındı ve yazılı bir yanıt talep etti. Venedik Cumhuriyeti ile bir anlaşma sağlamaya mı çalışıyordu? Bu, vicdan azabından mı yoksa hain amaçlarını daha kolay gerçekleştirmek için miydi? Her halükârda, Balyos onu ortadan kaldırmaya kesin olarak kararlıydı.

⁹⁷Archivodi Stato – Inquisitoridi Stato, dispacci dai Balivi di Costantinopoli.

⁹⁸ Bunun bir yok etme yöntemi olduğu, bu konudaki daha sonraki gizli yazışmalardan (aşağıya bakınız) anlaşılmaktadır.

Senato müfettişlerine, “Belki de onun sefahatleri, onu öldürmek için evine girme fırsatı verecektir, ama bu suikast girişimi zordur, çok naziktir ve hayatını tehlikeye atan kişi, kâr ve altınla ödüllendirilmekten mutlu olmak ister” demişti. Barotsis ise suikastlere karşı, kendini korumak için güvenlik önlemleri almıştı ve Sadrazam, ona suikast girişimleri ve pusulardan korunması için iki yüz çekin (altın sikke) verdi.

Barotsis daha sonra gittiği Edirne’de, Sadrazam’ın talimatıyla Kamanıçe Kalesi’nin detaylı bir planını, Kandiye’nin planını çizdiği şekilde yumuşak bir taş üzerine çizdi (bkz. yukarıda, s. 407). Orada, Kandiye’nin kuşatması sırasında gördüğümüz gibi Türklere hizmet etmiş diğer hainler de bulunuyordu: Polonya seferi için Kandiye’den çağrılan bombacı Nicolo Tito ve Kandiye kuşatması sırasında bombaların duvarların altına düşmesine neden olan kusuru keşfederek bombaları geliştiren Padovalihain Rossi⁹⁹. Kamanıçe’ye karşı düzenlenen sefer, muhtemelen Barotsis’in de bizzat katıldığı bir harekât, 5 Haziran’da başladı ve kale 30 Ağustos’ta teslim oldu¹⁰⁰. Bu başarı, Türklere verimli Polonya topraklarına kapılarını açtıktan sonra, Barotsis Sultan’ın hizmetinde kalmaya devam etti ve ona büyük çaplı planlar sundu. Bunlar arasında, Hristiyan dünyasının büyük bölgelerine nüfuz etmek için bir büyük filo kurulması da vardı. Bu tavsiyeler her zaman Büyükelçilerin belgelerinde geçerdi ve kendisi bu önerileri kalelerin, limanların ve adaların planlarıyla desteklerdi.

Hain, Venedik’in cezalandırıcı elinin kendisini tehdit ettiğini her zaman hissetmekteydi. 1672 yılının ağustos ayında, Varna’daki Osmanlı ordugahına gitmek üzere İstanbul’dan geçerken, Venedik yanlısı olan Milliotti¹⁰¹, adlı bir kişinin misafirperverliğini reddeder ve muhtemelen dönme olan bir Fransız Ağa’nın evinde kalır. Aynı yılın kışında, belki de Kandiye’den geri dönüşü yaklaşırken, üç ferman (2-4 nu.) yayımlanması için harekete geçti; bu emirler, onu Türklerin keyfi hareketlerinden ve

⁹⁹ Archivi di Stato-Senato Costantinopoli. Bailo Quirini’nin 28 Mart 1672 tarihli raporu. Portese, belki de 1670 yılında Luigi Molino’nun Rossis ve Portese’ye af verilmesi için yaptığı aracılıktan sonra Venedik’e geri dönmüş olduğu için artık anılmamaktadır (her iki bilgi de Pavanello’dan alınmıştır).

¹⁰⁰ J. Von Hammer, *Gerichte des Osmanischen Reiches Dritter Band*, s. 660, 664. İpsilantis, 167.

¹⁰¹ 1683 tarihli bir Osmanlı belgesinde (T.A.H, Kod 4, s. 324: “Medine-i Hanya’da Fransa Konsolosu olan Milyot” bahsedilen Hanya’daki Fransız Konsolosu Miliot’un burada adı geçen kişiyle aynı olup olmadığını bilmiyorum.

topraklarının köleleri tarafından gösterilen pasif direnişten (yukarıda belirtilmiştir) koruyacaktı. Barotsis kasıtlı olarak durumu Bâb-ı Âlî'ye abartılı bir şekilde sunuyordu ki daha sonra timarını değiştirerek Girit'de kalıcı olarak yerleşmeyi başarabilirdi.

Barotsis, İstanbul'u nispeten güvenli bir sığınak olarak görüyordu ve bu nedenle başkent gümrük gelirlerinden, Girit'teki timarının getirisine yakın bir aylık gelir elde etmek için çaba harcıyordu, çünkü Girit'teki timarını kesin olarak terk edecekti. Ancak yine de girişimlerinin o an için sonuçsuz kaldığı ve Barotsis'in bir süreliğine Girit'e geri döndüğü görülüyor¹⁰². Şer'iyye Sicili'ne kaydedilen üç fermanın 2 ve 3 numaralı olanlar, kenar boşluklarına "imparatorluk fermanının aslına aykırıdır" notu düşülerek iptal edilmiştir. İptal gerekçesi, içeriklerinin daha önce yayımlanmış bir imparatorluk fermanıyla çelişiyor olmasıydı. Anlaşılan bu ferman, 1671 tarihli kanunnâmeden¹⁰³ başkası değildi. Nitekim, olağanüstü vergiler, cezalar ve benzeri konularla ilgili hükümler gerçekten de bu düzenlemeye aykırıydı¹⁰⁴.

Barotsis için işler pek iyi gitmiyordu. Timarı hızla değer kaybediyordu. Katıldığı seferler her zaman başarıyla sonuçlanmıyordu ve doğal olarak Türkler nezdindeki konumu sarsılmaya başlamıştı. Hayatı sürekli tehlike altındaydı: Quirini'nin yerine geçen Giovanni Morosini, onun hareketlerini izliyordu. 1676 yılının ocak ayında, Pera'dan Senato müfettişlerine yazdığı bir mektupta, "canavarın" zehirle ortadan kaldırılmasını planladığını belirtiyordu. Bu zehir, selefi tarafından Mahkeme'den alınarak ona teslim edilmişti¹⁰⁵. Barotsis, Ekim 1676'da kendisini himaye eden Köprülü Ahmet Paşa'yı kaybetme talihsizliğini de yaşadı¹⁰⁶. Halefi Kara Mustafa Paşa'nın güvenini kazanmak için ona yeni, iddialı planlar sundu: Adriyatik Denizi'nin anahtarı olan Korfu Kalesi'nin planlarını teklif etti. Böylece kendi vatanını doğrudan tehlikeye atmış oldu. Barotsis, yabancı ajanların entrikalarına hizmet etmeye bile yöneltiştir. Fransız Büyükelçisi Nointel, Fransız

¹⁰² Bkz. belge 3: "Fermanımın taşıyıcısı".

¹⁰³ Metinde "Yeni Düzenleme Fermanı" şeklinde geçmektedir.

¹⁰⁴ Bu düzenlemeye bkz. *Kritika Chronika*, A, s. 84.

¹⁰⁵ ArchiviodiStato- Inquis, di Stato. Dispacci dai Balivi Costantinopoli (Pavanello'ya göre)

¹⁰⁶ J. Von Hammer, *Gerichte des Osmanischen Reiches Dritter Band*, s. 685.

politikasını gerçekleştirmek amacıyla—ki bu politika Osmanlı İmparatorluğu’nu Alman İmparatoru’na karşı kışkırtmayı hedefliyordu—, Fransız bir Cizvit’in aracılığıyla Barotsis’i kullanarak Mayıs 1677’de Sadrazama Raab ve Komorn adlı iki Macar kalesinin planlarını sunmasını sağlamıştır¹⁰⁷. Hain, bu hizmetleri karşılığında her iki taraftan da ödüller alır ve bu ödülleri bazen talep eder, hatta zorla kabul ettirir. Bu durum, 5 ve 6 numaralı belgelerden de anlaşılabilir. Bu belgelerden ilki, muhtemelen Temmuz 1677’de¹⁰⁸ düzenlenmiş olup, yine timarına ilişkin meseleleri kapsar. İkinci belge ise yabancılar vergisinden muafiyetini konu alır.

İlk belgenin kötü durumda olması nedeniyle tam olarak ne içerdiği anlaşılamamaktadır. Ancak belgede kesin olarak Barotsis’e atıfta bulunmaktadır ve timar topraklarının ekilmez hale geldiği ve sahipsiz kaldığı belirtilmektedir. İkinci belgeyle, Barotsis’in kendisi ve dört hizmetkari için cizye vergisinden muafiyet talebi kabul edilmiştir. Bu muafiyet, Osmanlı İmparatorluğu’na yaptığı çok sayıda hizmet ve yıllık seferlere katılımı nedeniyle verilmiştir. Söz konusu vergi, Barotsis’in sık sık yer değiştirmesi¹⁰⁹ nedeniyle şüphesiz oldukça zorlayıcı olmalıydı.

Hizmetleri karşılığında talep ettiği mükafatlar arasında, Girit’te artık kâr getirmemekte olan timarının, gördüğümüz gibi, yıllardır talep ettiği Sakız Adası’nda bir başka timarla değiştirilmesinin de olduğu kesindir. Ve bu sefer başarır. Pavanello açıkça: *Kesinlikle Bab-ı Âli’den, timarının Kandiye’den Sakız Adasına naklini sağladı; çünkü vatanının haklı intikamından kurtulmak için onu oraya nakletmenin daha uygun olacağını düşünmüştü*¹¹⁰.

şeklinde ifade ediyor. Ama şimdi elimizde olan (7 numaralı belge) 1 Eylül 1677 tarihli fermanıyla Andrea Barotsis’in timarının 100.000 akçe karşılığında Hanya Kalesi Komutanı Vezir Ahmet Paşa’ya devredildiğini, “çünkü artık söz konusu vergiye tabi Andrea’ya Sakız Adası’ndaki Harkus köyünden tahsis edilmiştir”¹¹¹. Andrea Barotsis, bu

¹⁰⁷ J. Von Hammer, *Gerchichte des Osmanischen Reiches Dritter Band*, s. 695.

¹⁰⁸ Maalesef eksik olan bu belge 6 numaralı belgenin hemen öncesine tarihlendirilmektedir.

¹⁰⁹ Bu hareketler nedeniyle emir, genel olarak Osmanlı İmparatorluğunun kadılarına yönelik bir genelge niteliğini kazandı.

¹¹⁰ Ne yazık ki bilgiyi nereden aldığını belirtmiyor. Alt çizgiler bana aittir.

¹¹¹ Halkious köyü bugün hala başkentten çok uzakta değil.

kadar isteyerek faaliyette bulunduğu ve bu kadar nefret edildiği doğduğu yerden artık kesin olarak uzaklaşmaktadır. Sakız Adası'ndaki yeni timarında, yeni bir bölgede vicdanını sakinleştirmenin mümkün olacağına inanıyordu¹¹². Barotsis eşinin mal varlığı olduğu Melon Adası'ndansa Sakız'ı tercih etti, çünkü adanın Girit'e olan bu yakınlığı bile onu korkutuyordu.

Bu noktadan sonra Barotsis'e ilişkin Girit'te herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Hatta Türk belgelerinde bile kendisinden söz edilmez. Aslında sonraki iki yıl boyunca onun hakkında hiçbir bilgimiz yok, muhtemelen bu süre zarfında yeni timarına yerleştiği için hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Barotsis ile tekrar Morozini Pietro Civran'ın¹¹³ yerine geçen genç Balyos'un 1680 yılında İstanbul'da kendisine karşı yeni bir girişimde bulunduğu karşılaşıyoruz: Sadrazam'ın yakını ve güvendiği, Venedik'ten sürgün edilmiş kaptan Juane Dambi'yi, ve onun dostu, tanınmış kanun kaçağı Hasan Ağa'yı¹¹⁴ parayla ve vaatlerle kandıran Venedikliler, Barotsis hainine içinde zehir bulunan şarabı içirttiler. Ancak bu sert şaraptaki zehirin etkisinin zamanla azalması, Barotsis'in suikastten kurtulmasına katkıda bulundu. Dambi'nin 17 Ağustos 1680'de Galata'dan Vaillon'a gönderdiği mektup bu açıdan oldukça aydınlatıcıdır: *Bu sabah her zamanki gibi Barotsis'e saygılarımı sunmaya gittim. Beni hemen karşıladı ve kahve getirmelerini söyledi. Ona istemediğimi, beni mazur gördüğünü, sonuçta onu zehirlediğim fantezisini bir türlü aşamadığını, ne ben ona bir şey vermek istediğimi ne*

¹¹² Sakız Adası'na "Sultan Bahçesi" deniyordu. Marquis Nointel ile Khandakos Fatihi Köprülü Ahmet Paşa'nın burada keyifli konaklaması ve eğlenceleri için bkz. G. Zolota, *The History of Chios*, III, Atina 1926, s. 159,163. Sonuncu için ayrıca bkz. J. Von Hammer, *Gerchichte des Osmanischen Reiches Dritter Band*, s. 638.

Girit'ten gelip Sakız Adası'na yerleşen güçlü ve soylulardan yalnızca Barozzi değildi. Bunlar hakkında bkz. a.g.e, Zolota, s. 137, 3. dipnot.

¹¹³ Civran, 1679'da Morozin'in yerini aldı. Bkz. J. Von Hammer, *Gerchichte des Osmanischen Reiches Dritter Band*, s. 709; Pietro Garzoni, *Istoria della Repubblica di Venezia*, s. 40. Ancak yıl sonundan önce yerini Giov aldı. Battista Donado ı̇ Donà (J. Von Hammer, *Gerchichte des Osmanischen Reiches Dritter Band*, s. 720, dipnot 2; Pietro Garzoni, *Istoria della Repubblica di Venezia*, s. 43. Bu nedenle hatalı olarak Pavanello, olay yılı olarak 1681'i belirtiyor. Bu, hemen bahsedeceğim Dambi'nin mektubunun yanlış tarihinden de anlaşılıyor. (1680 yerine 17 Ağustos 1681).

¹¹⁴ Bkz. Pietro Garzoni, *Istoria della Repubblica di Venezia*, s. 40: "Si valse egli (il Primo Visir) di Cassan Agà, suo Segretario di Stato, solito ministro alle avare sue voglie".

*de onun bana bir şey vermesini istemediğimi söyledim. Sonra gülmeye başladı, ama istemeyerek, bana şöyle dedi: Canım, gördün ki bana içmem için hemen o şarabı verdin, ve bu şarabı içtikten kısa süre sonra karnımdan yükselen bir ateş hissettim, ben ölüyordum*¹¹⁵.

Ve Balyos, bu başarısızlıktan sonra Dambi'nin ne yapacağını bilmediğini ekliyor.⁵ Mayıs 1681'de Civran'ın yerine gelen Giovanni Battista Donà, müfettişlere yeni zehiri aldığını ve amacına ulaşmak için herkesi harekete geçirmeye hazır olduğunu yazıyor.

Son olarak, Nisan 1682'de hain, Vailo Donà'nın temsil ettiği Venedik Cumhuriyeti'nin cezalandırıcı eli tarafından cezalandırıldı. İkincisinin müfettişlere uzun bir raporda sunduğu hikaye, Galinotat'ın bu haini nasıl öldürdüğünün tipik bir örneğidir: “Sonunda Barotsis cezalandırıldı, Huzurlu Cumhuriyet bu asi kâfirin sürekli tuzaklarından kurtuldu.” Barotsis birden hastalandı ve derhal doktorlar çağrıldı. Doktorlar yüzünde ve vücudunda iç kanamalar ve iltihaplanmalar olduğunu ve tedavi gören kişinin kötü huylu ateşi olduğunu tespit etti. Cerrahların da çağırılması gerektiğine kararı verildi ve hastalığın nedeni hakkında hiçbir şey bilmeyen diğerlerinin arasına Büyükelçiliğin cerrahı da-Balyos bu hususla “özellikle” ilgileniyordu - eklendi. Yaralı bölgeler dağıldı, bu yaralı kısmı daha da tahriş etti ve kangrenin başlangıcını oluşturdu. Hepsi durumunun umutsuz olduğu konusunda hemfikir ve tedaviyi bıraktılar. Aynı şekilde, Barotsis'inkendisiyle ilgilenecek ne akrabaları ne de arkadaşları¹¹⁶ olduğu için kaderi ve ilerleyen yaşı da ölümünün habercisi sayıldı. Cenazesi, suikasti gizlemek için Venedik Balyosu tarafından talepleri kabul edilen Scola del Santissimo rahiplerinin ve ölene duyduğu merhamet nedeniyle cenazeye gelen İstanbul Latin Piskoposu'nun törene katılımıyla gerçekleştirildi.

Barotsis'i zehirleyenler söz verildiği gibi cesurca mükafatlandırıldı. Hasan Ağa'ya iki kese nakit para verildi ve Dambi'ye, o zamana kadar aldığı günlük harcırahın yanı sıra, Balyoz'un müfettişlere yazarak açıklama istediği o gizli anlaşmada yazan meblağ karşılığında iki yüz real rüşvet verildi. Ayrıca kendisinin sürgün cezasının geri kalanı da kaldırıldı.¹¹⁷

¹¹⁵ Archivi di Stato-Inquis, di Stato. Dispacci dai Balivi Costantinopoli (Pavanello).

¹¹⁶ Ekleniyor: “comme è solito di similgente della sua prava natura”.

¹¹⁷ Donado'nun ilgi çekici raporu için, bkz. Pavanello.

Hainin infazı böyle gerçekleşti. Venedik Senatosu müfettişleri sevinçlerini gizlemediler ve Balyos’a ödülleri konusunda cimri olmamasını tavsiye ettiler.

Hainin bu şekilde gizlice verilen adil cezası, diğer ihanetleri önlemek için bir örnek teşkil etmedi: Galinotati’nin Doğu’daki son kalelerinden biri olan Grambusa kalesi 1691’de Türklerin emrindeki İtalyan hainin ihanetiyle düştü. Ancak Andrea Barotsis yönetimindeki Kandiye’nin ihaneti, bahsedilen diğer ihanetlerle karşılaştırılmaz. Böyle olmasaydı belki Kandiye kendini uzun süre savunabilir, hatta kurtarabilirdi. Ama kader anı Girit ve Venedik için gelip çatmıştı; bu çöküşün sebepleri arasında bölgede pek çok hainin ortaya çıkışı da vardı.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Kaynak Eserler / Primary Sources

ALQUÏE, François Savinien d', Les memoires du voyage de Monsieur le Marquis de Villeau Levant, ou l'Histoire curieuse du Siège de Candie, le tout tire des Memoires de F. B. Rostagne, Amsterdam 1671¹¹⁸

BOUNIALIS, Marinos Zane, *O Kritikos Polemos [Girit Savaşı]*, Agathangelos Xirouchakis Yayınları, Trieste 1908¹¹⁹

PÎRÎ PAŞAZÂDE, Hüseyin Fahri Bey, *Târîh-i Feth-i Hanya*¹²⁰

VALIERO, Andrea, *Storia Della Guerradi Candia*, Colombo Coen, Trieste 1859.

Pavanello tarafından yayımlanan, Venedikli Balyos'ların Senato'ya gönderdiği raporların parçaları ve Senato Müfettişlerinin (Inquisitirodi Senato) şifreli notları: *Senato Costant.-Inquisit. Di Stato, dispacci dai Balivi a Costant.*, 418, 419, 420.-Inquisit. Di Stato, lettereai Balivied Amb. in Cost., busta 419

Kandiye Türk Arşivi'nde (T.A.H.) ek olarak yayımlanan belgeler.

Araştırma ve İnceleme Eserleri / Secondary Sources¹²¹

BİGGE, Wilhelm. *Der Kampf um Candia in den Jahren 1667-1669 [1667-1669 Yıllarında Kandiye Muharebesi]*, E.S. Mittlerund Sohn 1899

DERU, Le Comte. *Histoire de la Republique de Venise*. Cilt VII, Bruxelles 1840

ETAİRİA KRİTİKON SPOUDON, Epetiris Etairias Kritikon Spoudon (EEKS) [Girit Çalışmaları Derneği Yıllığı], Cilt A, Etairia Kritikon Spoudon, Atina 1938

FAFOUTAKİ, P. İ., *Syllogi İroikon Kritikon Asmaton Kritikoneis tin Dimodi Glossan [Kahraman Giritli Şarkılar Koleksiyonu Halk*

¹¹⁸ Anılar'ın ikinci bölümünden sonra ayrı sayfa numaralandırılması bulunan 3. Bölümü, "Suite de l' Histoire du Siège de Candie...", (=Marquis de Ville, III Part)'dur.

¹¹⁹ Bounialis, bulduğum kadarıyla diğer kaynakların sağladığı verilerle büyük ölçüde uyuşan değerli bir tarihsel bilgi kaynağıdır.

¹²⁰ Bu günlük, Hammer tarafından anılmış ve belki de kullanılmıştır (bkz. III, 273). Onu, Girit hakkında genel bir Türkçe yayında yayımlanmış olarak buldum. Günlük dışında, Girit Savaşı dönemi Türk kaynaklarından alınmış diğer değerli bilgileri de içermektedir.

¹²¹ Kullanılan ikincil ve yardımcı kaynaklar dipnotlarda belirtilmiştir.

- Dilinde*], Atina Matbaası 1889
- GERLAND, Ernst. *Histoire de la noblesse Crétoise au moyen âge*, E. Leroux 1907
- GEROLA, Giuseppe, “*I Francescani in Creta al tempo del dominio veneziano*”, *Collectanea Franciscana*, c. II, Assisi 1937 .
- GEROLA, Giuseppe, *Topografia delle chiese della città di Candia [estratto]*, Tipografia Pontificianell’ Istitutopio IX, Roma 1918
- GIANNARİ, Antonio N., *Asmata Kritika Meta Distichon kai Paroimion [Atasözleri ve Beyitler ile Girit Halk Şarkıları]*, Leipzig 1876
- Hristianiki Kriti*, Cilt 2, Styl. Aleksiou Matbaası, Kandiye 1913
- HAMMER, J. von. *Geschichtedes Osmanischen Reiches*. Cilt III, C. A. Hartleben 1840
- HATZİDAKİ, G. N., *Dialexis Peri tou Kritikou Polemou [Girit Savaşı Üzerine Konferans]*. Atina 1910
- KRİARİS, Aristidou, *Pliris Syllogi Kritikon Dimodon Asmaton : İroikon, İstorikon, Polemikon, tou Gamou, tis Tavlas, tou Chorou Klp. Kai Apason ton Kritikon Paroimion Distichon kai Ainigmaton Meth’ Ermineftikon Yposimeioseon [Girit Halk Şarkılarının Tam Koleksiyonu: Kahramanlık Şarkıları, Tarihi Şarkılar, Savaş Şarkıları, Düğün Şarkıları, Tavla Şarkıları, Dans Şarkıları, vb. ve Tüm Girit Atasözleri, Beyitleri ve Bilmeceleri Açıklayıcı Dipnotlarla]*, Atina 1920
- LAMPROU, Spyros, *Katalogos ton Kritikon oikon Kerkyras “Neos Ellinomnimon” [Korfu’daki Giritli Ailelerin Kataloğu “Neos Ellinomnimon”]*, cilt 10, 1913
- NOİRET, Hippolyte, *Documents inédits pour servir à l’histoire de la domination vénitienne en Crète de 1380 à 1485: Tirésdes Archives de Venise*, Thorin&Fils, Paris 1892
- PASHLEY, Robert, *Girit’te Seyahatler*, 2 cilt, John Murray 1837
- PAVANELLO, Giuseppe, “*Il tradimento nella caduta di Candia*”. *Ateneo Veneto*, Cilt I, fas. 2, 1904, s. 200-218
- PSİLAKİS, Vasilios, *İstoria tis Kritis [Girit Tarihi]*, Minotauros, Cilt 3, Hanya 1909
- REDİADİS, P., *Epetiris Etairias Kritikon Spoudon [Girit Çalışmaları Derneği Yıllığı]*, Cilt A, Atina 1938

- SCHEÏTHER, J. B., *Novissima praxis militaris, oder Neu-Vermehrte und Verstarekte Vestungs-Bau- und Krieges-Schuel*, Frederich Zilliger und Gaspar Gruber, Braunschweig 1672
- SİFAKA, A. George, *Parachorisis Ypo tis Enetikis Synklitou tou Diamerismatos ton Xanion os Feoudou eis Enetous Evgeneis en Etei 1252*[*Venedik Senatosu'nun Hanya bölgesini 1252 yılında Venedik soylularına bir fief olarak vermesi*], Atina 1940
- SİFAKA, G., Epetiris Etairias Kritikon Spoudon [Girit Çalışmaları Derneği Yıllığı], Cilt A, Atina 1938
- SPANAKİS, St., *Ypomnima tou Morozini pros ty Loudoviko XIV(1669)* [Morozini'nin XIV. Louise'e Sunduğu Rapor], Kritika Hronika, Cilt I, 1947
- STAVRAKİS, N., *Statistiki tou plithismou tis Kritis meta diaforon geografikon, istorikon, arhaiologikon, ekklesiastikon k.tl. eidiseon peri tis nisou*[*Adayla İlgili Çeşitli Coğrafî, Tarihî, Arkeolojik, Dinî Bilgilerle Birlikte Girit Nüfusunun İstatistikleri*] Paliggenesia Press I. Aggelopoulos 1890
- TEA, Eva. "Saggio sulla storia religiosa di Candia dal 1590 al 1630". *Atti del Reale Istituto Veneto di scienze, lettere ed arti*, Cilt LXXII-2, 1912-1913, s. 1359-1433
- THEOTOKİS, Spyros, *Eisagogi eis tin Ereiiian ton Mnimeion tis İstorias ton Ellinismou kai İdia tis Kritis en to Kratiko Archeio tou Venetikou Kratous*, [Venedik Devlet Arşivleri'nde Bulunan Helenizm ve Özellikle Girit Anıtlarının Tarihine Giriş], Korfu 1926
- TOMADAKİS, Nik., ve Vogiatzakis, Sol., *Simiomata tis İeras Monis Gonias* [İera Gonias Manastırı Notları], Hanya 1931
- WERDMÜLLER, Zeller-Werdmüller, Hans Rudolf. als Venetianischer Generallieutenant der Artillerie in der Levante, 1664-1667. *Neujahrsblatt d. Feuerwerker-Gesellschaft*, LXXXV, 1900
- XANTHOUDİDİS, Stefanos. *Crete under Venetian rule and the struggle of the Cretans against the Venetians*. Atina 1939
- XİROUCHAKİS, Agathangelos, *İ Venetokratoumeni Anatoli, Kriti kai Eptanisos*[*Venedik Yönetimindeki Doğu, Girit ve İyon Adaları*], Typ. Foinikos, Atina 1934
- XİROUCHAKİS, Agathangelos, *Kritikos Polemos* [Girit Savaşı], Trigeste 1908

YPSİLANTİS, Ath. *Ta Meta tin Alosin*[*Düşüşün Ardından Yaşananlar*],
İstanbul 1870

ZOLOTA, G. *The History of Chios*. Cilt III, P.D. Sakellariou
Publications, 1926

EKLER

Kandiye Türk Arşivlerinde Andreas Barotsis Hakkındaki Belgeler

EK-1: 3. Kodeks, s. 72. Çeviri no: 490

Kainourio bölgesindeki Mitropolis köyünün bir sakini olan Miheli oğlu Nikolas, bu Yüce Divan huzuruna çıktı ve o köyden Nikolas oğlu Tzanis aleyhinde dava açtı ve onun huzurunda şunları söyledi: işlediği suç sonucu Tzanis'in hapse atılması için bir emir verildiğinde beni aradı ve şöyle dedi: “Birinden mutlaka yetmiş beş esedî borç al ki hapishaneden kurtulayım ve bu para benim sana borcum olsun.” Tzanis'in bu isteğine uyarak, Divan'da bulunan Yusuf Çavuş'tan yetmiş beş esadî ödünç aldım ve bunları Tzanis'e teslim ettiğimde bana tekrar: “Git bunları beni çıkarması için vergi toplayıcısı “Andrea Barotsis’e ver“ dedi. Daha sonra parayı aldım ve Tzanis'i hapishaneden kurtaran Andrea Barozzi'ye teslim ettim. Ancak şimdi Tzanis parayı bana iade etmeyi reddediyor ve sizden ona sormanızı ve paranın bana iade edilmesini sağlamanızı rica ediyorum.

Bunun üzerine bunu inkar eden sanığa sorduk. Daha sonra davacıdan davasını şahitler aracılığıyla ispat etmesi istendi. Divan'da hazır bulunanlara, her ikisi de imparatorluk yeniçerilerinin elli ikinci bölüğünden olan ve Kandiye şehir muhafızlarında görev yapan Abdullah oğlu Ahmet Beşe ve Abdullah oğlu Mustafa Beşe'yi sundu ve sorgulanan şu ifadeyi verdi: Hatta işlediği suç nedeniyle Tzanis'in cezaevine kapatılması emri verildiğinde bizim huzurumuzda Nikolas'a şöyle dedi: “ Birinden yetmiş beş esadî al ve beni serbest bırakmalarını sağla, ben sana bu parayı borçlu olacağım” Nikolas, Yusuf Çavuş'tan yetmiş beş esadî'yi ödünç alıp Tzanis'e teslim ettiğinde, ona tekrar şöyle dedi: “Git ve onları Andreas Barozzi'ye ver ki beni serbest bıraksın.” Nikolas daha sonra parayı Andrea'ya teslim etti ve o da kendisini suçlamalardan kurtardı. Bizler bu olayın tanığıydık ve bildiklerimize tanıklık ediyoruz. Yüce Yasa uyarınca şahitlerin ifadeleri kabul edilerek, Tzanis'in söz edilen bu tutarı Nikolas'a ödemesi hükmü verilmişti. Bin seksen iki yılının Cemaziyelahir ayının on beşinci gününde buradaki dilekçe kabul edildi.¹²²

Şahitler: Mustafa oğlu Hüseyin Bey, Abdullah oğlu Ali Çelebi, Veli oğlu Mehmet Beşe, mübaşir vb.

¹²² 9 Ekim 1671

EK-2: 4.Kodeks, s. 3. Çeviri no: 604

Beylerbeylerinin ve Kadıların örnek alınacak insanı, bilgeliğin ve bilginin kaynağı, [isim belirtilmedi] Kadı Bey bilgeliğiniz artsın. Bu imparatorluk fermanımla sizlere bildiriyorum ki yetki alanınız altındaki köylerin sakinlerinin, timarcılar kategorisine girenlerin, Temenos ve mülkiyetindeki arazilerinin kutsal beratıma sahip olan ve timarcı Hristiyan milletinin örnek alınacak insanı Andreas aracılığıyla, imparatorluk sarayıma verdikleri raporlardan köylerinin her zaman özgür olduğunu ve sakinlerinin baskı ve acıya maruz kalmadığını söylüyor. Ancak buna rağmen, eyaletin Naipidleri ve askerler, çok sayıda atlı ve diğer insanlarla birlikte köylerine gelerek evlerine yerleşir ve onlardan ücretsiz ve asalaklık yaparak yiyecek ve yem, arpa, saman gibi besinler, yakacak odun, tavuk ve onlara zulmederek ve baskı uygulayarak ait daha birçok şeyi kendilerine alırlar. Benim fermanımla bu tür eylemlerin yasaklanması ve bu keyfiliklerin ortadan kaldırılması için şunlar talep ediliyor: Bu tavsiyelerinize rağmen keyfiliklerini sürdürürlerse bana haber verin, isimlerini ve özelliklerini bildirin. Bundan sonra kimsenin şeriata, mevcut hükümlere ve bu imparatorluk emrime aykırı hareket etmesine izin vermeyin. Ama bana bu konuda yeni bir emir gönderme fırsatı vermeyin. Öyle de oldu ve o da benim kutsal sembolüme inandı. Bin seksen üç yılı mübarek Ramazan ayının sonuncu gününde yazılmıştır.¹²³

Edirne garnizonundan.

14 Zilhicce'de alındı.¹²⁴

EK-3: 4. Kodeks, s. 4. Çeviri no: 611.

.....'nın ve'ın en bilge ve en yüce Kadısı, bilgeliğiniz artsın.

Bu imparatorluk emrimle size şunu bildiriyorum ki, şu anki fermanımın taşıyıcısı, Hristiyan ulusunun ileri gelenleri arasında seçkin ve ayrıcalıklı olan Andreas, Divanıma sunduğu taleple, yetki alanınızda olan ve benim imparatorluk beratım uyarınca elinde bulunan Temenos ve mülkiyetindeki arazilerinin ve Anayortes (?) denilen timar topraklarının

¹²³ 10 Ocak 1673.

¹²⁴ 3 Nisan 1673.

arazilerinin imparatorluk arazileri sınıfına dahil ve her açıdan vergiden muaf olmasına rağmen, kendisine verilen vergi avantajlarına Yöneticiler, Yönetici yardımcıları ve diğer yönetim makamlarındaki memurlar tarafından müdahaleler olduğunu bana bildirdirmiştir. Ancak, imparatorluk arazilerinin eski düzenlemelere göre belirli vergi fonlarının dışında tutulduğunu ve yalnızca stopaj vergisinin ödenmesine tabi olduğunu biliyorsunuz. Kutsal fermanımla size buyuruyorum ki: Valilerin, Voyvodaların, alt yöneticilerin, Subaşılının, Muhafızların, askerî liderlerin, Derebeyliklerin ve tımarlıların, ordu komutan yardımcılarının, sipahilerin, tahsildarların, veznedarların, diğer memurların veya başka hiç kimsenin suç ve suçlardan dolayı vergilerin tahsili, ilan tebliği, nikah, köleye ilişkin vergilerin veya diğer despotik vergilerin tahsili sırasında ona karışmasına, müdahale etmesine ve rahatsız etmesine izin verilmesin, ancak bunlar onun temsilcisi aracılığıyla toplansın. Diğer taraftan kayıtlı reayaların herhangi birinin suç işlediği ve yargılandığı durumda şeriat tarafından idam cezasına veya bu ciddi suçu işlediği için bir uzvunun kesilmesine mahkûm edilecektir. Yargı kararının verilmesinden sonra bu cezaların infazı ve uygulanması için görevlendirilen yetkili kişilerin suçun işlendiği bölge halkı olması uygundur. İdam cezalarının ve infazların başka yerlere nakledilmesine izin vermeyin. Aynı şekilde infaz ücretinin ödenmesine veya alınmasına da izin vermeyin. Ama bu vergi tahsilleriyle, dış müdahaleler sebebiyle belli bir miktar para alınmışsa, bunları tespit ederek kararınız sonrasında bunların tahsilini ve iadesini sağlayınız.

Yüce Yasa'ya, hükümlere ve imparatorluk emirlerime aykırı şeylerin yaratılmasına hiçbir şekilde izin vermeyin. Dışarıdaki herhangi bir şeyin kendi yargı alanınızdaki çalışmalara müdahale etmesine izin vermeyin. Emirlerime aykırı hareket ederek itaat etmeyenleri bana yazılı olarak bildirin. Bu konuda başka bir elçi göndermeye fırsat vermeyin. Kutsal sembolümü bu şekilde bilin ve ona inanın. Bin seksen üç¹²⁵ senesinde mübarek Ramazan ayının sonuncu gününde yazılmıştır.

Edirne garnizonundan.

14 Zilhicce'de alındı.¹²⁶

¹²⁵ 10 Ocak 1673.

¹²⁶ 3 Nisan 1673.

EK-4:Kodeks, s. 4. Çeviri no: 612

..... ve..... ve Kadıları, Kadıların en mütevazı ve örnek olanları, bilgeliğin ve bilginin kaynakları, bilgeliğiniz artsın.

Bu imparatorluk emrimle size şunu bildiriyorum ki, Hristiyan milletin örnek alınacak insanı ve vergi mükellefi Andreas, imparatorluk sarayına sunduğu raporlarla reaya kitabında kayıtlı Arhanes, Temenos ve mülkiyetindeki arazilere ve diğer bunlara bağlı arazilerin sakinlerinden bazılarının, benim kutsal beratım sayesinde timar elde ettiklerini bana bildirir. Timarının kendisine ait olan tüm ekilebilir arazilerini tamamen işlemeden, bunları bırakarak başka bölgelere giderler ve orada çalışırlar. Bu sebeple büyük zarara uğrayan bu şahıs, bu konuda emrimin verilmesini talep etmektedir.

Bu sebeple bu kutsal fermanımı aldıktan sonra bu davayı tamamen adil bir şekilde ve tarafsızlıkla ele alıp incelemenizi size emrediyorum. Eğer gerçekten de belirtildiği gibiyse, reayalarına kesin tavsiyelerde bulunduğunuzdan emin olun: Bu insanlar, ellerindeki ekime uygun tüm toprakları tamamen işlemeden, başkalarının topraklarını işlememesinler. Bu tavsiyelerinize rağmen, onun timarının tarlalarının işlenmemesi durumunda, bu kötülüğü sınırlandırmak için, karara gidin ve biri tarla sahibine biri de timarcıya olmak üzere iki kat aşar vergisi ödenmesini buyurun. Yüce Yasa'ya, hükümlere ve imparatorluk emirlerime aykırı şeylerin yaratılmasına hiçbir şekilde izin vermeyin. Emirlerime aykırı hareket ederek itaat etmeyenlerin isimlerini bana yazılı olarak bildirin. Bana bu konuda başka bir emir göndermeye fırsat vermeyin. Kutsal sembolümü bu şekilde bilin ve ona inanın.

Bin seksen üç senesinde mübarek Ramazan ayının sonuncu gününde yazılmıştır.¹²⁷

Edirne garnizonundan.

14 Zilhicce'de alındı.¹²⁸

¹²⁷ 10 Ocak 1678.

¹²⁸ 3 Nisan 1673.

EK-5:6.Kodeks, s. 38. Hayır. çeviri 895a.

Kadıllara hitaben,

Şu anki imparatorluk emrimi aldıktan sonra şunu bilmenizi isterim ki: Girit adasındaki Nefs Temenos'un ve Agia Arhanos sarayıma gönderilen raporlarla bu arsaların..... kutsal beratımla.....söylendiği gibi..... yüz sekiz hektar,sahipsiz kaldıkları ve çorak tarlalar haline geldikleri için, adı geçen timarcı..... Divan'ın başlıklarına uygun olarak..... bu sebepten ötürükalan iki yüz sekiz hektar.....

EK-6:6. Kodeks, s. 39. Çeviri no: 895b.

Kadıllara hitaben,

Bu vesileyle, mevcut imparatorluk emrimle şunu bilmenizi isterim ki, seferde hizmet eden ve timar sahipleri rütbesinden vergi mükellefi ... Andrea, Yüce İmparatorluğa karşı önceki pek çok sayıdaki hizmetinin bir karşılığı olarak, her yıl ... kasaba ve şehirlerde Yüce Yasa ve Normatif Hükümlere göre yabancıların vergileriyle hem kendisi hem de dört hizmetçisi adına bu vergiyi toplayanlar ve hazinedarlar tarafından rahatsız edilmemesi ve baskı altında bırakılmaması için kutsal emrimin verilmesini talep etmektedir. Andreas'ın Yüce İmparatorluğa karşı önceki pek çok sayıdaki hizmetinden ve her yıl seferlerime katılmasından dolayı, kendisinin ve dört hizmetçisinin yabancı vergisinden ve bu vergiyi tahsil edenler ve hazinedarlar tarafından rahatsız edilmemesi yönünde şu anki fermanım yayınlanmıştır. Kutsal fermanımı aldıktan sonra, bu fermana olanlara uygun hareket etmeniz ve adı geçen Andreas'ın Yüce İmparatorluğa hizmet ettiğini ve kendisinin de her yıl seferlerde yer aldığını aklınızda tutmanızı emrediyorum. Bu nedenle, o ve ona hizmet eden dört kişi yabancı vergi tahsildarları tarafından rahatsız edilmesin ve baskı altında bırakılmasın. Kutsal sembolümü bu şekilde tanıyor ve ona güveniyorsunuz. Cemaziyelahir ayının ilk gününde bin seksen sekiz yılında yazılmıştır.¹²⁹

Korunan İstanbul Merkezinden
Aynı yılın Şevval ayı başında alınmıştır.¹³⁰

¹²⁹ 30 Temmuz 1677.

¹³⁰ 17 Kasım 1677.

EK-7:6. Kodeks, s. 40. Çeviri no: 896.

Kandiye Kadısına hitaben.

Eğer imparatorluk emirlerimi alırsan, şunu bilmenizi isterim ki, Handakos Sancağı'ndaki kabul edilen Temenos ve mülkiyetindeki arazileriyle birlikte.....'ya ve altı yüz yirmi beş beyaza tahsis edilmiş ve otuz bir bin yüz kırk yeni beyaza tahsis edilmiş olan Agios Arhanes arazisi de daha önce Andrea isimli vergi mükellefi adına timar biçimindeydi. Ancak Sakız Adası'ndaki Harkos köyünün vergi mükellefi Andrea'ya tahsis edilmesi nedeniyle, Yeni Tapu Kayıt Defterindeki kaydın Cemaziyelevvel ayının ortasından itibaren bin seksen sekizinci kısım vezirim Nişancı Abdurrahman Paşa'nın eliyle değiştirildi. Yukarıda adı geçen köyler, Hanya garnizonunda ikamet eden ve ebedi Yüceliği koruyan, ön görülü Vezirlik görevimi yapan Ahmet Paşa'ya yüz bin beyaz miktarı yerine has cinsi olarak tahsis edildi. Ayrıca kendisine tahsis belgesinin bir kopyası da verildi.

Nihayetinde bin seksen dokuz yılının Mart ayının ilk gününden itibaren bu hasları söylendiği gibi Yüce Ahmet Paşa devralır ve onun adına gönderilen voyvodanın bu işleri yönetebilmesi amacıyla mevcut fermanım verilir.

Bu kutsal fermanımı aldıktan sonra, içinde bulunanlara göre hareket etmem ve Tapınak mülkleriyle birlikte ve Agios Arhanes köyü ile birlikte söylendiği gibi Yüce Ahmet Paşa için has olarak ayrıldığını akılda tutman emredildi; onun bu işleri kendisinin üstlenmesini ve dışarıdan hiçbir müdahaleye veya rahatsızlığa izin vermeden, daha önce olduğu gibi tahıllardan ve bağlardan elde edilen kiralara tahsilatını sürdürmesini sağla. Öyle de oldu ve o da benim kutsal sembolüme inandı.

Bin seksen sekiz yılında, mübarek Recep ayının on ikinci gününde yazılmıştır. (1 Eylül 1677).

İstanbul Merkezinden